

บทที่ ๓

หลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการรักษาอุโบสถศีลในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ มุ่งศึกษาหลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการรักษาอุโบสถศีลในพระพุทธศาสนาเถรวาท จากพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ และเอกสารที่เกี่ยวข้องตามที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ามาพบว่ามีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องและเกื้อหนุนต่อการรักษาอุโบสถศีลอยู่มาก แต่ที่ปรากฏชัดเจนโดยมีหลักธรรมใน “เบญจศีล-เบญจธรรม” หรือศีล ๕ ธรรม ๕ ที่ชาวพุทธทั่วไปเข้าใจกันมานานพอสมควร และผู้วิจัยยังพบว่ามีหลักธรรมเพิ่มเข้ามาอีก ๓ ข้อของอุโบสถศีล ซึ่งเพิ่มจากศีล ๕ รวมเป็น ๘ ข้อ ที่เรียกว่าอุโบสถศีลนั่นเอง โดยได้แบ่งประเด็นเรียงลำดับเพื่อง่ายต่อการศึกษาเป็นหมวดต่างๆ ได้แก่ (๑) ความหมายของหลักธรรม (๒) ความสำคัญของหลักธรรม (๓) หลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการรักษาอุโบสถศีล และ (๔) สรุป มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของหลักธรรม

การศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาเรียกว่าธรรมวินัยและคำว่าธรรมวินัยเป็นชื่อของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสเรียกพระศาสนาของพระองค์ก็ทรงเรียกสั้นๆ ว่าธรรมวินัย ดังนั้นคำว่าธรรมวินัยจึงมาจากคำสองคำรวมเข้าด้วยกัน คือ คำว่าธรรมะ กับคำว่าวินัย ธรรมะ ก็คือ หลักธรรม หรือหลักการที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบแล้วนำมาเปิดเผย วินัย ก็คือ ระเบียบแบบแผนกฎเกณฑ์ รูปแบบต่างๆ ที่ตั้งขึ้นโดยอาศัยหลักธรรมคำสอนนั้น และเพื่อให้คำสอนหรือหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนไว้นั้นเกิดผลเป็นจริงเป็นจังขึ้นมาแล้วก็เป็นเครื่องเกื้อกูลแก่การนำเข้าสู่จุดมุ่งหมายของธรรมะคำสั่งสอนของพระองค์ วินัย คือ กฎเกณฑ์ กติกา ที่เป็นมาตรฐานในการจัดตั้งให้เป็นระบบรูปแบบนี้ในระยะยาวเราก็จะต้องรักษากฎเกณฑ์ระเบียบต่างๆ เหล่านี้ไว้

รูปแบบหรือระบบของสงฆ์เป็นอย่างไร รวมถึงของอุบาสกอุบาสิกาด้วย เพราะฉะนั้นก็เลยมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาพระธรรมกับวินัยนี้ไว้ ก็คือ รักษาสิ่งที่เป็นตัวคำสอน และรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ กติกาที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ เพื่อให้รักษาหลักการทั้งสอง

อย่างไว้อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อดำรงคงไว้ซึ่งพระธรรมคำสอนและข้อปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสและระเบียบวินัยในข้อปฏิบัติธรรมต่างๆ^๑

หลักพุทธธรรมที่พึงปฏิบัติของอุบาสกอุบาสิกาจึงเกี่ยวข้องกับทั้งส่วนของพระธรรมและพระวินัย ในพระไตรปิฎกพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในหลายแห่งที่เป็นแบบอย่างใช้อ้างอิงและพึงปฏิบัติของอุบาสกอุบาสิกา ให้พึงรู้ และเข้าใจพระธรรมวินัย ดังนี้

ความหมายของธรรมะ คำว่า ธรรมะ หรือธัมมะ พระพุทธโฆษาจารย์^๒ได้ให้ความหมายไว้ ๔ ประการ คือ (๑) คุณธรรม (๒) เทศนาธรรม (๓) ปรีชาธรรม (๔) นิสสัคตนิชชีวธรรม

๑) คุณธรรม ได้แก่ ความประพฤติดีที่งดงาม ความดีงามในจิตใจที่ทำให้บุคคลประพฤติดี ผู้มีคุณธรรมเป็นผู้มีความเกษมในการประพฤติดีด้วยความรู้สึกลงในทางดีงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับกิเลสซึ่งเป็นความไม่ดีในจิตใจ ผู้มีคุณธรรมจึงเป็นผู้ที่ไม่มากด้วยกิเลส ซึ่งจะได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี คุณธรรมศัพท์นี้ ให้ผลในทางดีและชั่ว “ธรรมฝ่ายดีให้ผลเป็นสุขเรียกคุณธรรม, อธรรมฝ่ายไม่ดีให้ผลเป็นทุกข์, ธรรม ๒ ประการ ให้ผลเหมือนกันไม่ได้ อธรรมย่อมนำไปสู่ทุกข์, ธรรมย่อมนำไปสู่สุขคติ” ดังนี้ ชื่อว่าคุณธรรม (แปลว่า ธรรมคือคุณ)

๒) เทศนาธรรม ได้แก่ธรรมที่พระองค์ตรัสเทศนา ไพเราะในเบื้องต้น, ไพเราะในท่ามกลาง, ไพเราะในเบื้องปลาย, ท่านวางหลักไว้ ไพเราะในเบื้องต้น คือ ศีลบริสุทธฺิ ภายวจาเรียบร้อยดีไม่มีโทษ ตลอดจนกระทั่งถึงดวงจิต, ไพเราะในท่ามกลาง คือ สมาธิ ตลอดจนกระทั่งถึงดวงสมาธิ, ไพเราะในเบื้องปลาย คือ ปัญญา ตลอดจนกระทั่งถึงดวงปัญญา นี่ก็คือ เทศนาธรรม คำสั่งสอน คำแนะนำทางศีลทางธรรม การถ่ายทอดธรรมอันเป็นคำสั่งสอนทางศาสนา ด้วยการแสดงชี้แจงให้ฟัง การเทศน์ในสมัยพุทธกาล ไม่มีพิธีการแต่อย่างใด เพียงผู้แสดงนั่งอยู่ในสถานที่สมควรและผู้ฟังมีลักษณะตั้งใจฟังก็สามารถแสดงได้ ในขณะที่การเทศนานั้น อาจมีลักษณะลีลาต่างกันไปบ้างตามแต่อุปนิสัยของแต่ละบุคคล พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น, ไพเราะในท่ามกลาง, ไพเราะในเบื้องปลาย, แก่ท่านทั้งหลาย” ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า เทศนาธรรม

^๑พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธบริษัฏกับพระธรรมวินัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐-๑๓.

๓) **ปรียัติธรรม** ปรียัติธรรม ข้อปฏิบัติอันกุลบุตรจะพึงเล่าเรียนศึกษา ตั้งตั้งแต่ นักธรรมตรี โท เอก เปரியุ ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, หลักสูตรวางไว้ในประเทศไทย การศึกษา ปรียัติมีเท่านี้ นี่ที่เรียกว่า ปรียัติธรรม

๔) **นิสสัคตนิชชีวะ** ได้แก่ กฎแห่งเอกภพที่มีใช้สัตว์มีชนุคคลหรือกฎธรรมชาติ ศัพท์ธรรมนี้ในคำว่า “ก็สมัยนั้นแล ธรรมทั้งหลายย่อมมี ขันธ์ทั้งหลายย่อมมี” ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่า นิสสัคตธรรม (แปลว่าธรรมคือสภาพที่มีใช้สัตว์) ยกเอาอุปออกเสียกับวิญญาณออกเสีย เหลือแต่เวทนา, สัญญา, สังขาร, สามอย่างนี้ท่านจัดเป็นนิสสัคตนิชชีวะธรรม ไม่ใช่สัตว์ไม่มีชีวิต แสดงหลักไว้ดังนี้ มนุษย์หญิงชาย ทั้งภุหุสัถ์บรรพชิต บริสุทธีสนิททั้งกายวาจาจิต ไม่คำสอนของพระพุทธเจ้า บริสุทธีทั้งกายวาจาใจ ไม่ฆ่าสัตว์ มีความปราณีต่อสัตว์ ไม่ลักทรัพย์สมบัติ ผู้อื่นมาเป็นของตน ไม่ประพฤติดิฉินในกามผิดลูกเมียผู้อื่น หรือประพฤดิล่วงสัตถธรรมประเพณี ไม่พูดเท็จ ไม่เสพสิ่งเสพติดอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทในศีลทั้ง ๕ นี้ ตลอดทั้งศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ท่านพุทธทาส ภิกขุ ได้จำแนกธรรมไว้ ๔ ประเภทเช่นเดียวกัน^๒ คือ (๑) ธรรมะ คือ หน้าที่และการปฏิบัติตามหน้าที่ (๒) ธรรมะ คือ ผลที่เกิดจากการปฏิบัติตามหน้าที่ (๓) ธรรมะ คือ ความจริงที่ปรากฏหรือกฎธรรมชาติ (๔) ธรรมะ คือ ธรรมชาติทั้งปวง

สรุปได้ว่า ธรรมะ หมายถึง ระเบียบกฎเกณฑ์ที่มีอยู่โดยตัวของมันเองในธรรมชาติ พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้ค้นพบ ปฏิบัติตาม เกิดผลที่ต้องการแล้วก็ประกาศให้คนอื่นรู้ เมื่อคนอื่นรู้แล้วปฏิบัติตามก็เกิดผลอย่างเดียวกัน และพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมปญฺญ) ให้ ความหมายของพระธรรมไว้ว่า พระธรรม คือ ความจริงของสิ่งทั้งหลายหรือธรรมชาติทั้งหมด รวมทั้งโลกและชีวิตของเรา ซึ่งเราจะต้องรู้ เข้าใจ และดำเนินชีวิตให้ประสานสอดคล้องถูกต้องตามนั้น เพื่อจะได้มีชีวิตที่ดำรงเป็นสุขแท้จริงการพัฒนาบุคคลด้วยคุณธรรมต้องฝึกฝนให้มีความรู้สึกระหนักว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรควร อะไรไม่ควร และปฏิบัติแต่ในทางที่ถูกที่ควรให้เป็นปกติวิสัยของตน ผู้หวังความสงบสุขความเจริญและความมั่นคงแก่ตนเองและประเทศชาติ ต้องฝึกฝนตนเองให้มีคุณธรรมสูง คุณธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นมากสำหรับบุคคลควรให้มีการสนับสนุนส่งเสริมและชักจูงให้บุคคลากรขององค์กรต่างๆ ให้ความสนใจคุณธรรม และปฏิบัติธรรมและนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันให้ถูกต้องดำรง

^๒ นวโกวาท (ฉบับประชาชน), สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.

๓.๒ ความสำคัญของหลักธรรม

การศึกษาความสำคัญของหลักธรรมโดยเหตุที่พระพุทธเจ้าได้เทศนาสั่งสอนประชาชนหลังจากตรัสรู้แล้วเป็นเวลา ๔๕ ปี พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์จึงมีมากมาย รวมเรียกว่าพระไตรปิฎกอันประกอบไปด้วยพระวินัย, พระสูตร, และพระอภิธรรม, เป็นหนังสือบาลี ๔๕ เล่ม และแปลเป็นภาษาไทย โดยลำดับความสำคัญการเทศนาธรรมของพระพุทธเจ้าทรงแสดงโปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ คือโกณฑัญญะ, วัปปะ, ภัททิยะ, มหานามะ, และอัสสชิ, เป็นครั้งแรกจนสามารถทำให้ท่านโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม ดังที่พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งพระอุทานว่า “อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ” โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ท่านผู้เจริญ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ท่านผู้เจริญ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ เพราะเหตุนั้น คำว่า อญฺญาโกณฑัญญะนี้ จึงได้เป็นชื่อของท่านพระโกณฑัญญะ ด้วยประการฉะนี้ แสดงว่าการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้นเป็นเรื่องจริงสามารถปฏิบัติและบรรลุได้จริงโดยมีปัญจวัคคีย์เป็นผู้ยืนยันในความสำเร็จ จากนั้นก็แสดงธรรมเป็นลำดับสืบเนื่องมาจนถึง ๔๕ พรรษา และได้พระอรหันตสาวกมากมาย และได้เป็นกำลังในการเผยแผ่พระศาสนาสืบมาจนถึงทุกวันนี้ ธรรมะอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น แม้จะมีจำนวนมากมาย หากบุคคลนำมาปฏิบัติให้เหมาะสมกับแล้วก็อาจเป็นประโยชน์ต่อเอง ครอบครัว และสังคมโดยรวมได้ไม่ยาก ย่อมจะเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของศาสดาผู้นำมาประกาศ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต” หลักธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เป็นสิ่งที่พาไปสู่ความสุข และประโยชน์เกื้อกูลอย่างสูงสุด คุณของพระธรรมที่เรียกว่า “ธรรมคุณ” สรุปได้ ๖ ประการ^๑ คือ

๑) สวากขาโต ภควตา ธัมโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว ข้อนี้หมายถึงอาการคำนึงถึงคุณพระธรรมแบบรวม ๆ ว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดรวม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ย่อลงเหลือสาม คือ อธิศีล, อธิจิต, อธิปัญญา, ได้แก่ ศีลที่บริสุทธิ์อย่างยิ่ง สมบัติที่ตั้งมั่นอย่างยิ่งคือ สมาบัติแปด อธิปัญญา ได้แก่การเจริญวิปัสสนาญาณได้มรรคผล คือ พระโสดา, สกิทาคา, อนาคา, อรหัตตผล, คุณธรรม ทั้งหมดนี้ประเสริฐยอดเยี่ยม ไม่มีสิ่งอื่นใดเสมอเหมือน เพราะสามารถกำจัดความทุกข์ ความเดือดร้อนได้ทั้งที่มีชีวิตอยู่ และสิ้นชีพไปแล้ว

^๑พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖.

๒) **ฉันทวิภูติโก** หมายถึง ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ผู้ใดปฏิบัติ ผู้ใดบรรลु ผู้ นั้นย่อมเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามคำบอกเล่าของผู้อื่น ผู้ใดไม่ปฏิบัติ ไม่บรรลุ ผู้อื่นจะบอกก็เห็นไม่ได้

๓) **อกาลิโก** หมายถึง ไม่ประกอบด้วยการ ผู้ปฏิบัติไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา พร้อม เมื่อใดบรรลุได้ทันที บรรลุเมื่อใดเห็นผลได้ทันที นั่นคือ ให้ผลในลำดับแห่งบรรลุไม่เหมือน ผลไม้อื่นให้ผลตามฤดูกาล

๔) **เอหิปัตถวิภูติโก** หมายถึง ควรเรียกให้มาดู พระธรรมเป็นคุณอัสจรรยัคของ ประหลาดที่ควรเชิญชวนให้มาชม และพิสูจน์หรือท้าทายต่อการตรวจสอบ เพราะเป็นของจริง และดีจริง

๕) **โอปนยิโก** หมายถึง ควรน้อมเข้ามา ผู้ปฏิบัติควรน้อมเข้ามาไว้ในใจของตน หรือน้อมใจเข้าไปให้ถึงด้วยการปฏิบัติให้เกิดขึ้นในใจ

๖) **ปัจจุตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ** หมายถึง อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ผลอันเกิดจาก การปฏิบัติธรรมนั้น ทุกคนที่น้อมนำมาปฏิบัติ จะรู้ซึ่งถึงผลแห่งพระธรรมนั้นด้วยตนเอง ทำให้กันไม่ได้ เอาจากกันไม่ได้ และรู้ได้ประจักษ์ในใจของตนเอง คุณของพระธรรมข้อที่ ๑ มีความหมายกว้าง รวมทั้งปริยัติธรรม คือ คำสั่งสอนด้วย ส่วนคุณของพระธรรมข้อที่ ๒ ถึงข้อที่ ๖ มุ่งให้เป็นคุณของโลกุตตรธรรม

สรุปได้ว่าพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนั้น เป็นหลักใช้ในการดำเนินชีวิต ของเรา เมื่อเราปฏิบัติถูกต้องตามธรรมนั้น ศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ของเราก็จะเจริญ ปรากฏออกมา จนกระทั่งเราเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ มีชีวิตที่ดีงามมีความสุขอย่างแท้จริง พระธรรมจึงเป็นรัตนที่ ๒ ในพระรัตนตรัย ดังนั้นผู้ปฏิบัติธรรมจะได้รับผล ดังนี้ (๑) รักษาผู้ ปฏิบัติธรรมให้อยู่เย็นเป็นสุข (๒) เป็นคุณอาภรณ์ประดับใจให้งดงาม (๓) พัฒนาคนไปสู่ความ เป็นกัลยาณชน (๔) ขจัดความชั่วออกจากจิตใจของตน

๓.๓ หลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการรักษาอุโบสถศีล

ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการรักษาอุโบสถศีล จากพระไตรปิฎกฉบับ ภาษาไทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๘ พบว่ามีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องและเกื้อหนุน ต่อการรักษาอุโบสถศีลอยู่มาก แต่ที่ปรากฏชัดเจนโดยมีหลักธรรมใน “เบญจศีล-เบญจธรรม” หรือศีล ๕ ธรรม ๕ ที่ชาวพุทธทั่วไปเข้าใจกันมานานพอสมควร และผู้วิจัยยังพบว่ายังมี หลักธรรมเพิ่มเข้ามาอีก ๑ ข้อของอุโบสถศีลซึ่งเพิ่มจากศีล ๕ รวมเป็น ๘ ข้อที่เรียกว่าอุโบสถ

ศีลนั่นเอง ได้แก่ ศีลข้อหนึ่งใช้พรหมวิหาร ๔, ศีลข้อสองใช้สัมมาอาชีวะ, ศีลข้อสามใช้กามสังวร, ศีลข้อสี่ใช้สัจจะ, ศีลข้อห้าใช้สติ-สัมปชัญญะ, ศีลข้อหกใช้ปัญณกปฏิบัติ, ศีลข้อเจ็ดใช้ขันติ โสรัจจะ, และศีลข้อแปดใช้โลกบาลธรรม ๒, ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการปฏิบัติรักษาอุโบสถศีลอันมีองค์ ๘ ประการ ดังมีผู้กล่าวถึงหลักธรรม และรายละเอียดเกี่ยวกับหลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการรักษาอุโบสถศีล ดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ พรหมวิหาร ๔

หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ เป็นธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หรือธรรมประจำใจอันประเสริฐ เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อที่ ๑ เพราะเป็นหลักธรรมคู่กับศีลข้อ ๑ ถือว่าเป็นหลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ โดยเฉพาะผู้ที่รักษาศีลอุโบสถอยู่เป็นนิจ จะทำให้เข้าใจในหลักพรหมวิหาร ๔ นี้อย่างแจ่มชัด และผู้ที่ป็นปุถุชนทุกคนจะต้องมีไว้ประจำใจ เพื่อกำกับความประพฤติจึงเชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ พรหมวิหาร ๔ นี้บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม เป็นธรรมประจำใจที่ทำให้พรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มียิ่งใหญ่ พรหมวิหาร ๔ หรือที่เรียกว่า อปมัญญา ๔ เพราะแผ่สม่ำเสมอโดยทั่วไป^๔ สำหรับผู้รักษาศีลอุโบสถศีลแล้วยังควรมีธรรมประจำใจไว้ตลอด เพื่อการประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น พรหมวิหาร ๔ ประกอบไปด้วย (๑) เมตตา (๒) กรุณา (๓) มุทิตา (๔) อุเบกขา มีรายละเอียด ดังนี้

๑) เมตตา แปลว่า ความรัก หมายถึง ความรักที่มุ่งเพื่อปรารถนาดี แต่ต้องไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ จะเป็นผลตอบแทนทางกำลังใจ หรือวัตถุก็ตาม จึงจะตรงกับคำว่าเมตตาในที่นี้ถ้าทำไปแล้วหวังตอบแทนบุญคุณ ด้วยการแสดงออกของผู้รับเมตตาหรือหวังตอบแทนด้วยวัตถุ ความต้องการอย่างนั้นถ้าปรากฏในความรู้สึกเป็นเมตตาที่เจือด้วยอารมณ์กิเลส ไม่ตรงต่อเมตตาในพรหมวิหารนี้ ลักษณะของเมตตา ควรสร้างความรู้สึกลม่ออารมณ์ไว้ตลอดวันว่า เรา จะหวังสร้างความเมตตาสงเคราะห์เพื่อนที่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ที่มีในโลกนี้ทั้งหมด เราจะไม่สร้างความสะเทือนใจ ความลำบากกายให้เกิดมีขึ้นแก่คนและสัตว์ เพราะความสุขความทุกข์ของคนและสัตว์ทั้งหมด เราถือว่าเป็นภาระของเราที่จะต้องสงเคราะห์หรือสนับสนุน ความทุกข์มีขึ้น เราจะมีทุกข์เสมอด้วยเขา ถ้าเขามีสุขเราจะสบายใจด้วยกับเขา มีความรู้สึกรักคนและสัตว์ทั่วโลกเสมอด้วยรักตนเอง

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐.

๒) **กรุณา** แปลตามศัพท์ว่า ความสงสาร หมายถึง ความปรานี ปรารภนาให้เขาพ้นทุกข์ความสงสารปรานีนี้ ก็มีอาการที่ไม่หวังผลตอบแทนเช่นเดียวกับเมตตา มุ่งหน้าสงเคราะห์คนและสัตว์ที่มีความทุกข์อยู่ ให้หมดทุกข์ตามกำลังกาย กำลังปัญญา กำลังทรัพย์เท่าที่จะทำได้ ลักษณะกรุณาก็คือการสงเคราะห์ในการให้ปันด้วยวัตถุ ตามกำลังที่พอจะช่วยได้ ถ้าวัตถุของเรามีไม่พอ ก็พยายามแสวงหามาสงเคราะห์โดยธรรม คือหามาโดยชอบธรรม ทั้งนี้หมายความว่า ถ้าผู้ที่จะสงเคราะห์ขัดข้องทางวัตถุ ถ้าตนเองแสวงหามาได้ไม่พอเหมาะพอดี ก็แนะนำให้ผู้หวังสงเคราะห์ไปหาใครคนใดคนหนึ่งคิดว่าเขาจะสงเคราะห์ได้ เป็นการชี้ช่องทาง ถ้าเขาขัดข้องด้วยวิชา ก็สงเคราะห์บอกกล่าวให้รู้ตามความสามารถของตน ถ้าตนเองรู้ไม่ถึงก็แนะนำให้ไปหาผู้ที่เรารู้ว่ามีความรู้พอบอกได้

๓) **มุทิตา** แปลตามศัพท์ว่า มีจิตอ่อนโยน หมายถึง จิตที่ไม่มีความอิจฉาริษยาเจือปน มีอารมณ์แจ่มใสชุ่มชื่นตลอดกาลเวลา เห็นใครได้ดีก็ผ่องใสชื่นอกชื่นใจ มีอาการคล้ายกับคนพลอยได้ด้วย ทั้งนี้อารมณ์ของท่านที่มีมุทิตาประจำใจนั้น คิดอยู่เสมอว่า ถ้าคนทั้งโลกมีโชคดีด้วยทรัพย์ และมีความเจริญฉลาดเหมือนกันทุกคนแล้ว โลกนี้จะเต็มไปด้วยความสุขและเยือกเย็น ปราศจากภัยอันตรายทั้งมวล คิดยินดีให้ชาวโลกทั้งมวลเป็นผู้มีโชคดีตลอดวันและคืน อารมณ์พลอยยินดีนี้ต้องไม่เนื่องเพื่อผลตอบแทน ถ้าหวังการตอบแทนแม้แต่เพียงคำว่าขอบใจ อย่างนี้เป็นมุทิตาที่อิงกิเลส ไม่ตรงต่อมุทิตาในพรหมวิหารนี้ ความแสดงออกถึงความยินดีในพรหมวิหาร ไม่หวังผลตอบแทนด้วยกรณีใด ๆ ทั้งสิ้น

๔) **อุเบกขา** แปลว่า ความวางเฉย ไม่ใช่เฉยตลอดกาล ใครจะเป็นอย่างไรก็เฉย ความวางเฉยในพรหมวิหารนี้ หมายถึงเฉยโดยธรรม คือทรงความยุติธรรมไม่ลำเอียงต่อผู้ใดผู้หนึ่ง ที่จะต้องได้รับทุกข์หรือรับสุขพร้อมกันนั้น ก็มีอารมณ์ประกอบด้วยความเมตตาปรานีพร้อมที่จะสงเคราะห์ในเมื่อมีโอกาส^๕

ดังนั้นหลักธรรมพรหมวิหาร ๔ จึงเป็นหมวดธรรมที่พระสารีบุตร พระอัครสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แสดงให้เห็นพราหมณ์ที่ป่วยหนักใกล้จะละสังขาร และมีความมุ่งมั่นปรารถนาที่จะไปเกิดในพรหมโลก ท่านพระสารีบุตรจึงได้เมตตาแสดงธรรมไว้ด้วยพรหมวิหาร ๔ ให้กับพราหมณ์ผู้นั้นได้รับฟัง ครั้งเมื่อพราหมณ์ได้ฟังธรรมจบลง และน้อมจิตยินดีในข้อธรรมนี้ เมื่อสิ้นชีวิตลงจึงได้ไปเกิดในพรหมโลกตามความปรารถนา^๖พระสัมมาสัม

^๕ที.ม.(ไทย)๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

^๖พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๔-๑๒๖.

พุทธเจ้าได้ทรงตรัสอานิสงส์ของการเจริญเมตตาไว้ถึง ๑๑ ประการ คือ กลับเป็นสุข, ตื่นเป็นสุข, ไม่ฝันร้าย, เป็นที่รักของมนุษย์อมมนุษย์, และเทวดาทั้งหลาย, ไฟ, ยาพิษ, หรือ ศาสตราทำลายไม่ได้, จิตตั้งมั่นได้เร็ว, สีน้าสคไสไม่หลงลืมสติเมื่อจะตาย, เมื่อยังไม่บรรลุนิพพานย่อมเข้าถึงพรหมโลก^๓,

สรุปได้ว่า พรหมวิหาร ๔ นับเป็นข้อธรรมที่สำคัญอย่างยิ่ง เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อ ๑ ที่พึงเจริญให้มีในตน หากนำไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันก็จะนำมาซึ่งความสุขสงบแก่ตน บุคคลที่นำหลักธรรมนี้ไปประพฤติปฏิบัติ ก็จะเป็นคนงามทั้งภายใน คือในจิตใจสามารถสัมผัสได้ และภายนอกจะมีบุคลิกภาพที่ดึงดูดให้น่าคบหาเป็นต้น ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ด้วยเมตตากรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์ แต่ก็ต้องมีอุเบกขาดูแลที่จะมิให้เสียธรรมพรหมวิหารนี้ บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม, ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม, ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม, หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่ พรหมวิหาร ๔ เรียกอีกอย่างว่า อัปปมัญญา ๔ เพราะแผ่สม่ำเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต^๔ พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่นด้วยความรักความสงสารที่ปรารถนาอยากให้เขาพ้นทุกข์มีความสุขเหมือนกับตน

๓.๓.๒ สัมมาอาชีวะ

หลักสัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ^๕ หมายถึง วิถีเจตสิกดวงหนึ่งที่ทำกิจให้เกิดการงดเว้นจากมิจฉาชีพซึ่งเป็นไปทางกายหรือวาจาที่ทุจริต เช่น ขณะทั้งงดเว้นในการประกอบอาชีพที่ไม่ดี ซึ่ง อาชีพที่ไม่ดี ก็ต้องเนื่องด้วยกายและวาจา ขณะที่ไม่ฆ่าสัตว์ อันเนื่องด้วยอาชีพ ก็เป็นผู้งดเว้นจากกายทุจริต มีการฆ่าสัตว์ในขณะนั้น และมาประกอบ อาชีพที่สุจริตงดเว้น จากวาจาที่โกหก เช่น เป็นแม่ค้า แต่งงดเว้นที่จะโกหก อันเป็นไปเพื่อประกอบอาชีพสุจริตทั้งงดเว้น วาจาที่ไม่ดี และดำรงอยู่ในสัมมาอาชีวะดังนั้น ถ้ากายทุจริต วาจาทุจริตอยู่ ย่อมไม่ถึง

^๓พระมหาบุญเรือน ปภกฺโก (พิลาพันธุ), การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖-๑๗.

^๔ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, พ.ศ. ๒๕๔๖.

^๕ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, พ.ศ. ๒๕๔๖.

ความเป็นสัมมาอาชีวะที่บริบูรณ์ได้ แต่เพราะงดเว้นกายวาจาที่ไม่ดี ย่อมถึง สัมมาอาชีวะได้ ตามเหตุผล ๒ ข้อข้างต้นที่กล่าวมา อนึ่ง เพราะชนทั้งหลายจัดแจงการงานด้วยวาจาก่อนว่า เรา จักทำสิ่งนี้ ๆ แล้วจึงประกอบการงานในโลก ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสัมมาอาชีวะไว้ในลำดับต่อจากทั้งสองคือลำดับที่ ๕ ในมรรค ๘ และที่สำคัญหลักสัมมาอาชีวะยังสัมพันธ์คู่กับ ศีลข้อที่ ๒ ด้วย คือ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต โดยไม่ลักขโมยของผู้อื่น หลักการของ สัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ ประการ คือ การเลี้ยงชีพชอบทางกาย, การเลี้ยงชีพชอบ ทางวาจา, และการเลี้ยงชีพชอบทางใจ, มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑) การเลี้ยงชีพชอบทางกาย

หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา สอนให้งดเว้นเลี้ยงชีพในทางที่ไม่ สมควร เรียกว่า มิจฉาวิณิชชา คือ การเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เพราะเป็นอาชีพที่ส่งเสริมการ เบียดเบียน^{๑๑} และการทำลายชีวิต หลักการของสัมมาอาชีวะจะต้องละเว้นการประกอบอาชีพทั้ง ๕ ประการ คือ (๑) สัตตวิณิชชา การค้าขายสัตว์ตราอันเป็นเครื่องประหาร เช่น หอก ดาบ ปืน ระเบิด เป็นต้น (๒) มนุสสวิณิชชา การค้าขายมนุษย์ให้เขาไปเป็นทาสรับใช้ (๓) มังสวิณิชชา การค้าขายสิ่งมีชีวิตเพื่อนำไปฆ่า (๔) มัชชวิณิชชา การค้าขายสิ่งมีเน่าเสียเสียดินทุกชนิด (๕) วิสวณิชชา การค้าขายยาพิษยาฆ่าแมลง อาชีพทั้ง ๕ อย่างนี้เป็นอาชีพต้องห้าม พระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นการประกอบการงานที่มีโทษเป็นอาชีพทุจริต คือ มีโทษต่อผู้อื่น และต่อสังคมส่วน ร่วมด้วย หากอาชีพเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการทางธุรกิจ ย่อมเป็นการส่งเสริมให้คนในสังคม กระทำผิดทางจริยธรรมได้ง่ายขึ้น เป็นการทำลายพื้นฐานทางจริยธรรมที่ดีงามของสังคม และ ส่งผลกระทบเชิงลบต่อสังคมเป็นวงกว้าง ดังนั้นหลักการเลี้ยงชีพที่ชอบทางกาย จึงต้องงดเว้น จากการประกอบอาชีพที่ส่งเสริม หรือสนับสนุนให้กระทำความผิดศีลธรรมดังกล่าว การเลี้ยงชีพ ชอบทางกายยังครอบคลุมไปถึงการเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย การทุจริต การคด โกง ทั้งจากโดยอาชีพ และสามัญสำนึก แม้ว่าจะมีโอกาสให้กระทำได้หรือไม่ก็ตาม เพราะ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น ให้ได้รับความเดือดร้อน และทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุข คนใน สังคมอยู่อย่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน การเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย หรือทุจริต คดโกง จึงเป็นการดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่น และของสังคม เป็น การทำลายความเป็นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองหมดสิ้น

๒) การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่

การเลี้ยงชีพชอบทางวาจาจัดเป็นกุศลกรรมและเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็น สัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการ คือ (๑) การไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ โดยดำเนินชีวิตอย่างมี ตั้จจะ รักษาความสัตย์ (๒) การไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ คือ การเว้นจากการใช้คำพูดยุยงให้คน อื่นแตกแยกกันหรือเข้าใจผิดกันเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง (๓) การไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ (๔) การไม่พูดเพื่อเจือการเลี้ยงชีพ คือ ให้เว้นจากการดำเนินชีวิตด้วยอาศัยวาจาที่ไร้สาระ ไร้ แก่นสาร ไม่เป็นธรรม และไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เนื่องจากคำพูดที่เพ้อเจ้อนั้นทำให้ผู้ฟัง หลงผิด เข้าใจผิดได้ (๕) การไม่ประจบเลี้ยงชีพ คือ เว้นจากการใช้วาจาประจบสอพอผู้อื่นเพื่อ ผลประโยชน์ของตนเอง (๖) การไม่บังคับขู่เข็ญเลี้ยงชีพ วาจาที่ข่มขู่ไม่เป็นไปเพื่อการข่มขู่ หรือบังคับขู่เข็ญ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม^{๑๑}

๓) การเลี้ยงชีพชอบทางใจ

หลักพระพุทธศาสนา กล่าวว่า การเลี้ยงชีพชอบทางใจ เป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล ซึ่งเป็นแนวทางจะนำไปสู่ความสุขสงบภายใน เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ โดย ยึดหลักการ คือ (๑) การไม่โลภอยากได้ทรัพย์สินของคนอื่นเลี้ยงชีพ มีสภาพจิตที่สามารถควบคุมความ โลภไว้ได้ คือ ไม่โลภอยากได้ของคนอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร คือ เลี้ยงชีพในแนวทางที่ ถูกต้องชอบด้วยกฎหมาย และศีลธรรม (๒) การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ เป็นการควบคุม สภาพจิตใจต่อความพยาบาท ปองร้ายผู้อื่น เพื่อหวังเอาแต่ผลประโยชน์ส่วนตนให้มีจิต เมตตา คิดเอื้อเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันจะนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่น ให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย (๓) การไม่คิดเอารัด เอาเปรียบผู้อื่น เลี้ยงชีพ คือ เว้นจากการคิดหาโอกาสเพื่อตัดดวงเอาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อเลี้ยงชีพ ตนเอง^{๑๒} การเลี้ยงชีพชอบทางใจจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุด เป็นการดำเนินชีวิต ภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรมเพราะการกระทำภายนอกต่าง ๆ สืบเนื่องมาจาก ภายในจิตใจ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ มี ใจเป็นประธานสำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลใดใจร้ายแล้ว พุคอยู่ก็ดี, ทำอยู่ก็ดี, ทุกข์ย่อมไปตาม เขาเพราะเหตุนี้ ถ้าบุคคลใดมีใจผ่องใสแล้ว พุคอยู่ก็ดี, ทำอยู่ก็ดี, สุขย่อมไปตามเขาเพราะ เหตุนี้ เหมือนเงาไปตามตัวฉะนั้น^{๑๓}

^{๑๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๒๘๔.

^{๑๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๕๒๓.

^{๑๓}ช.ม. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑.

สรุปได้ว่า หลักการทั่วไปเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะ เป็นหลักการขั้นศีลที่มักถูกมองข้ามไปเสีย ในที่นี้จึงเห็นควรนำหลักคำสอนเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะมาแสดงไว้พอเป็นแนวทางของความเข้าใจ พอเป็นที่สังเกตดังนี้ ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับหลักทั่วไปในเรื่องสัมมาอาชีวะ ๓ ดังนี้

(๑) พุทธศาสนามองเป้าหมายของสัมมาอาชีวะ โดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์อย่างต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของตนคือมุ่งให้ทุกคนมีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งร่ำรวยพร้อมบริบูรณ์ ซึ่งเป็นการถือเอาวัตถุเป็นหลัก ความข้อนี้จะเห็นได้แม้ในหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง เช่น กำหนดหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิข้อหนึ่งว่า เจือจานหรือเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ หมายความว่าคอยดูแลไม่ให้คนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน อีกอย่างหนึ่งก็คือ ความสำเร็จในด้านอาชีวะหรือเศรษฐกิจของผู้ปกครอง พึงวัดด้วยความไม่มีคนอดอยากยากไร้ มิใช่วัดด้วยการมีทรัพย์เต็มพระคลังหลวงหรือเต็มล้นอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เมื่อได้เกณฑ์อย่างต่ำนี้แล้ว ไม่ปรากฏว่าท่านจะรังเกียจในเรื่องที่จะมีทรัพย์มากน้อยอีกเท่าใด หรือว่าจะมีเท่าเทียมกันหรือไม่ เพราะเนื่องด้วยปัจจัยอื่น ๆ อีก

(๒) ความมีปัจจัย ๔ พอแก่ความต้องการของชีวิต หรือแม้มีวัตถุพร้อมพร้อมบริบูรณ์ก็ตาม มิใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง เพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือ เป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญา เพื่อความมีชีวิตดีงาม และการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป คนบางคนมีความต้องการวัตถุเพียงเท่าที่พอเป็นอยู่ แล้วก็สามารถหันไปมุ่งเน้นด้านการพัฒนาคุณภาพจิต และปัญญา แต่บางคนยังไม่พร้อม ชีวิตของเขาจะต้องขึ้นต่อวัตถุมากกว่า เมื่อการเป็นอยู่ของเขาไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น ก็ยังเป็นที่ยอมรับได้ นอกจากนั้น บางคนมีความโน้มเอียง ความถนัด และความสามารถในการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นได้ดี การมีทรัพย์มากมายของเขาก็เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

(๓) คำว่า สัมมาอาชีวะ ในทางธรรมมิใช่หมายถึงการใช้แรงงาน ให้เกิดผลผลิตแล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่ ความประพฤติ หรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใด ที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีวิตด้วย เช่น การที่พระภิกษุดำรงตนอยู่ในสมณธรรมแล้วได้รับปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านถวาย ก็เป็นสัมมาชีพของพระภิกษุ หรือการที่ถูกประพฤติดนเป็นลูกที่ดีสมควรแก่การเลี้ยงดูของพ่อแม่ ก็พึงนับเป็นสัมมาอาชีวะของลูก หรือข้าราชการทุกชั้นควรกระทำหน้าที่ตรงไปตรงมา ไม่คดในข้ออในกระดุก สุจริตต่อหน้าที่ของตน ช่วยเหลือประชาชนให้

อยู่ดีกินดี มีอาชีพทำนาสังคมส่วนรวมมีสุข และประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินของตน ก็กล่าวได้ว่ามีสัมมาอาชีวะโดยสมบูรณ์แท้

๓.๓.๓ กามสังวร

กามสังวร คือ ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมกามารมณ์ ไม่ให้หลงใหลในรูป, เสียง, กลิ่น, รส, และสัมผัส, เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อ ๑ เพราะเป็นหลักธรรมคู่กับศีลข้อ ๑ กามสังวร ความสำรวมระวังอารมณ์ ความรักใคร่พอใจในหญิงที่มีคู่ครองของตน พึงมีความยินดีพอใจในคู่ครองของตนตลอดชีวิต ผู้มีธรรมข้อนี้ ย่อมมีความสุขในชีวิต ไม่ก่อปัญหาให้ครอบครัวหรือสังคม ตรงกันข้ามกับผู้ที่ขาดกามสังวร เช่นครอบครัวที่บิดาเจ้าชู้มีภรรยาหลายคน หรือเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ย่อมทำให้เกิดปัญหาทั้งในครอบครัวของตนเองและผู้อื่น ลูกขาดความอบอุ่นและอาจหันไปพึ่งยาเสพติด ทำให้เกิดปัญหาสังคมต่อเนื่องกันไปเป็นลูกโซ่ ปัญหาเยาวชนติดยาเสพติดที่แพร่หลายในปัจจุบันนี้ มีสาเหตุมาจากครอบครัวแตกแยก บิดามารดาหย่าร้างกัน และสาเหตุใหญ่ของการหย่าร้างก็เนื่องมาจากบิดามารดาขาดกามสังวร บางครอบครัวบิดาเจ้าชู้ และหลายครอบครัวโชคร้ายหนักไปกว่านั้น คือ ทั้งบิดามารดาเจ้าชู้พอ ๆ กัน ผู้ที่รับเคราะห์กรรม คือ ลูกผู้ที่จะเป็นกำลังของชาติต่อไปในอนาคต เมื่อครอบครัวขาดความอบอุ่น เยาวชนมักหันไปพึ่งยาเสพติด อนาคตของชาติก็จะมีดมน ผู้เป็นบิดามารดาพึงตระหนักในเรื่องนี้ให้มาก พึงศึกษาและปฏิบัติในศีลข้อ ๑ ให้มากและให้มีความสำรวมในกาม ในหลักเบญจธรรมข้อที่ ๑ ด้วยคู่กันไป

ปัญหาที่กระทบทางสังคมปัจจุบันนี้มีมาก และก็จะยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น ดังปรากฏในสื่อต่าง ๆ มีฆ่าข่มขืน รังแกเพศตรงข้ามที่อ่อนแอกว่า พ่อข่มขืนลูกตัวเอง ครูอาจารย์ข่มขืนลูกศิษย์ เพราะผลอันเกิดจากไม่สำรวมระวังในกาม และผลร้ายของกามที่เกิดจากการไม่สำนึกหักห้ามใจของทั้งชายและหญิงผลตามมาก็คือโทษของกามที่ทำให้ครอบครัวแตกแยกพ่อแม่หย่าร้าง พ่อไปทางแม่ไปทางต่างคนก็ต่างไปเคราะห์ร้ายก็ตกอยู่กับลูก ถ้าครอบครัวไหนไม่มีลูกก็ตีไป โทษของกามคุณในความหมายทางพระพุทธศาสนาตีความหมายกว้าง ดังพุทธดำรัสตรัสกะพระอานนท์ว่า ลูกก่อนอานนท์ กามคุณ ๕ คือ รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นสิ่งที่ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้เกิดความกำหนัด, เสียง, กลิ่น, รส, โสภณูปพะ (สิ่งที่พึงถูกต้องสัมผัสได้) ที่พึงได้รู้ทางหู, จมูก, ลิ้น, และกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นสิ่งที่ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด ลูกก่อนอานนท์ นี้แลคือกามคุณ ๕ ลูกก่อนอานนท์ ความสุขทางกาย สุขทางใจ อันใดที่พึงเกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ เหล่านี้

ความสุขกาย สุขใจนี้นั้นเรียกว่า กามสุข (ความสุขที่เกิดจากกาม)^{๔๔} พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย” คือ พระพุทธองค์ทรงแสดงตรัสว่า การต้องประกอบอาชีพต่าง ๆ เช่น การพาณิชย์กรรม, การกสิกรรม, การรับราชการ, ต้องลำบากตรากตรำอดทนต่อความหนาว ร้อน หิว กระจาย เป็นต้น การที่เพียรพยายาม แต่เมื่อไม่ได้ผลต้องโศกเศร้า เสียใจ เมื่อได้ผลแล้วก็ต้องทุกข์กาย ทุกข์ใจ เนื่องด้วยการอารักขาสินทรัพย์ที่เกิดขึ้นเพื่อมิให้เป็นอันตราย เมื่อมีอันตรายเกิดขึ้น ก็โศกเศร้าเสียใจ ทะเลาะวิวาทกับคนทั้งหลาย แล้วทำร้ายร่างกายกัน ใช้อาวุธทำสงครามฆ่าฟันกัน ก่อสร้างป้อม คุกกลังโทษทรมานต่าง ๆ เพราะทำ ความผิด เช่น คัดช่องย่องเบา ปล้นสะดม เป็นต้น ที่มีกามเป็นเหตุว่าแต่ละอย่างเหล่านี้ เป็นโทษของกาม เป็นกองทุกข์ที่เห็นทันตา มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุ มีกามเป็นเหตุเกิด เพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล ผู้ได้รับผลก็เป็นทุกข์ เนื่องจากเหตุแห่งการรักษา คุ้มครอง ผู้ทำงานแต่ไม่ได้รับผลก็เป็นทุกข์ กลัวภัยต่าง ๆ จะเกิด เช่น โจรภัย ราชภัย อุทกภัย วาตภัย เป็นต้น^{๔๕} นอกจากนี้ กามทั้งหลายยังเป็นเหตุให้เกิดโทษต่าง ๆ เช่น เกิดการขี้อแย่งแย่งกันในการต้องการคนที่มิรูปสวย นักร้องเสียงดี เกิดการทะเลาะวิวาทถึงกับฆ่ากันก็มี เพราะกิเลสกำเริบภายในจิต ขนาดทำให้ความรุ่มรวยของกามยิ่งแผดเผาตนจนไม่รู้ถูก รู้ผิด ไม่รู้ดี รู้ชั่ว การฆ่า การข่มขืนเกิดขึ้น เพราะความเผาไหม้ของกิเลสกำเริบในจิตใจ และแทนที่จะใช้ธรรมอันเป็นสิ่งเหมาะสมกับการดำเนินชีวิต มีคุณค่าควรที่สุดแก่การดับเพลิงคือกาม กลับใช้น้ำมันอันเป็นเชื้อสำคัญที่สุดเข้าดับ การลงมือสนองความใคร่หรือตามใจความอยากจนก่อเหตุที่มิคาดฝัน ด้วยการแย่งชิง ข่มขืน ใช้กำลังข่มเหงคนอื่นก่อให้เกิดปัญหาและเกิดผลเสียตามมาอย่างมากมาย ดังที่กล่าวมาข้างต้น^{๔๖}

สรุป กามสังวร คือ ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป, เสียง, กลิ่น, รส, และสัมผัส, เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อ ๓ เพราะเป็นหลักธรรมคู่กับศีลข้อ ๓ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย” การที่กามคุณทั้ง ๕ นั้น จะมีอิทธิพลต่อจิตใจของบุคคลได้ก็ต่อเมื่อ บุคคลไปยอมรับ ไปกำหนด ไปสร้างเงื่อนไข รูปนั้นน่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ คือ กำหนดว่ารูปสวย เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย โภภะพะนั้นน่าจับต้องกิเลสก็เกิดขึ้น แต่ถ้าไม่กำหนดคือ เฉย ๆ สิ่งเหล่านี้ก็อยู่ของแก

^{๔๔}ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๖๘.

^{๔๕}ส. จพ. (ไทย) ๑๘/๔๑๓/๒๗๘.

^{๔๖}สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, แสงส่องใจ อาสาพหุษา ๒๕๔๘. อ้างใน, <http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?t=13179>, (๑๕ พ.ค. ๒๕๕๕).

เฉย ๆ เพราะว่าเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้น มีอยู่เป็นอยู่ เป็นธรรมดา พระอริยเจ้ากับมนุษย์ปุถุชน ก็เห็นรูป, ฟังเสียง, ดมกลิ่น, ลิ้มรส, เช่นเดียวกัน ถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็งเช่นเดียวกัน แต่เพราะว่าภายในจิตใจของพระอริยเจ้าไม่มีกิเลส เป็นเหตุให้กำหนดหมายว่ารูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสนั้นน่าจับต้อง ความเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจของท่านจึงไม่มี แต่ว่าสามัญชนนั้นจะต้องกำหนดว่า สวยหรือไม่สวย ไพเราะหรือไม่ไพเราะ เป็นต้น จิตใจของบุคคลจึงมักจะขึ้นลงด้วยความปรารถนา ด้วยความชอบและความชัง หรือความยินดีกับความไม่ยินดี เรื่องของกามคุณทั้ง ๕ ประการนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้โดยอเนกปริยาย เช่น ทรงเรียกว่าเป็นบ่วงของมารบ้าง เป็นพวงดอกไม้ของมารบ้าง ในกรณีที่เป็นบ่วงของมาร ก็เป็นเครื่องผูกพันบุคคล เหนี่ยวรั้งบุคคลเอาไว้ ดังอธิบายมาดังนี้

๓.๓.๔ หลักสัจจะ

สัจจะ หมายถึง ความจริง ความสัตย์จริง เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อ ๔ เพราะเป็นหลักธรรมคู่กับศีลข้อ ๔ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากการตรัสรู้สัจธรรมของพระพุทธเจ้า แล้วพระองค์ทรงนำเอาสัจธรรมนั้นมา แสดง เปิดเผย เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก และพระธรรมเกิดจากการที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เกี่ยวกับสัจธรรม การที่จะตรัสรู้บรรลุสัจจะได้ก็ทรงบำเพ็ญ “บารมีมานับไม่ถ้วน” ดังนั้น การศึกษาความหมายของ “สัจจะ” ทำให้เราเข้าใจแง่มุมต่างๆ ของสัจจะตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท ในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งจะศึกษาความหมายของ “สัจจะ” ที่มีผู้ให้ความหมายเอาไว้ โดยนำเอาเอกสารที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา เพราะถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญในการรักษาศีลข้อที่ ๔ ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น การตั้งสัจจะวาจาว่าจะรักษาอุโบสถศีลได้ตามที่ตั้งใจไว้ โดยไม่ได้ล่วงละเมิดวาจาของตนเอง มีรายละเอียด ดังนี้

๑) ความหมายของคำว่า สัจจะ

สัจจะ หมายถึง ความจริง ความสัตย์จริง ที่อาศัยเหตุผลเป็นหลักพิสูจน์ให้คนอื่นรู้เห็นตามได้ การศึกษาเกี่ยวกับนิยามความหมายของเรื่อง นับได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นขั้นมูลฐาน ฉะนั้น ผู้วิจัยจะมุ่งนำเสนอความเข้าใจในส่วนแห่งหลักสัจจะตามความหมายในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ตามทัศนะของปัจเจกบุคคล และความหมายทางพจนานุกรม ตามทัศนะของนักปราชญ์ ดังนี้

ก. ความหมายของสัจจะในพระวินัยปิฎก คือ หลักการบัญญัติพระวินัยนั้นโดยจุดมุ่งหมาย คือ “ให้มีความประพฤติเสมอกัน และเป็นแนวเดียวกัน เพื่อให้เกิดความสงบสุขในหมู่คณะ ในพระพุทธศาสนาได้จัดการรักษาสัจไว้เป็นศีลเป็นข้อที่ ๔ แห่งเบญจศีล ในธรรมจริยา ส่วนวิสุตจิตเป็นองค์ต้น และเป็นองค์ที่ ๓ แห่งอัฐังคิกมรรคโดยนัยนี้ชนผู้ขาดความ

สัตย์ จักเป็นผู้มีศีล จักเป็นธรรมจารี จักเป็นอารยบุคคลหาได้ไม่”^{๗๓} จากลักษณะการสอนตรงเข้าหาความจริงนั้น อาจกล่าวสั้นๆ หนึ่งว่า “การสอนตรงไปตรงมา หรือ การกล่าวความจริงอย่างเปิดเผยนั่นเอง พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้โดดเด่นในมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย เนื่องด้วยการกล่าวความจริงที่เป็นประโยชน์ ถูกกาลเป็นวินัยการกล่าวถูกกาล (กาลวาที) กล่าวถูกกาล (ภูตวาที) ผู้มีปกติกล่าวคำอันเป็นจริง (อรรถวาที) กล่าวเป็นประโยชน์ (ธัมมวาที) กล่าวเป็นธรรม (วินยวาที)”^{๗๔} กล่าวเป็นวินัย วินัยหมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นไปเพื่อความปลูกฝังความดี และชำระจิตใจให้สะอาด เว้นความชั่วทางกาย วาจา ใจ ตลอดจนจรรยา มารยาท ต่าง ๆ การพูดความจริงนั้นจะต้องพูดให้ถูกกาลเทศะ อิงประโยชน์ อิงธรรม อิงวินัย จึงจะนับว่าเป็นความถูกต้องอย่างสมบูรณ์ จากความหมายที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า “สัจจะ” ตามทัศนะทางพระวินัยคือ หลักการประพฤติตนให้เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต และปฏิบัติตนให้ตรงต่อกฎเกณฑ์ และระเบียบของหมู่คณะนั่นเอง โดยการไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น มีความประพฤติเสมอกันเป็นแนวเดียวกัน ดังจะเห็นสิ่งที่มีอยู่จริงหรือความจริงในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ก็คือความจริงที่เรียกว่า “สัจธรรม” หรือ “สัจจะ” นั่นเอง ซึ่งถูกค้นพบโดยการตรัสรู้หรือริยสัจธรรมของพระพุทธเจ้า ดังนั้น คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดก็คือ คำสอนที่แสดงถึงความจริงในลักษณะต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทั้งที่เป็นโลกียธรรม และโลกุตตรธรรม และทั้งที่เป็นสังฆธรรม และอสังฆธรรม ล้วนเป็นคำสอนที่แสดงถึงความจริงในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ข. ในพระสูตรต้นคปิฎก คือ พระพุทธพจน์ที่ปรากฏในขุททกนิกายมีว่า “บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวความแท้ความไม่คลาดเคลื่อน และความเป็นจริงในอริยสัจทั้ง ๔ มิทุกข์เป็นต้น สัจจะศัพท์ในคำทั้งหลายมีคำว่า “สจฺเจ จูตา สมณพฺราหฺมณา” ว่าสมณะพราหมณ์ทั้งหลายผู้ตั้งอยู่ในสัจจะก็ดี เป็นต้น ถือเอาในวิรติสัจ (จริงทางวิรติ) (มหาฐีกาว่า “วิรติสัจจะ” ได้แก่มุสาวาทาวิรติ (เว้นจากพูดเท็จ) เพราะสัจจะศัพท์ไม่ออกไปในวิรติข้ออื่นๆ ส่วนที่บางอาจารย์ว่าวิรติสัจจะ ได้แก่สมათานวิรติ (เว้นตามที่สมათาน) นั้น เพียงการสมათานยังมีสัจจะ การไม่ทำให้ผิดสมათานจึงเป็นสัจจะ แต่นั่นเป็นปฏิกุญญาสัจจะ (คือรักษาให้จริงตามปฏิกุญญา) ก็คือมุสาวาทาวิรตินั่นเอง”^{๗๕} พระองค์ได้ตรัสถึงความหมายของสัจจะ แต่อธิบายถึงอริยสัจว่าอริยสัจ ๔ เป็นของจริงแท้ ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจ ๔ ประการนี้ คือทุกข์อริยสัจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสัจ ๔ ประการ

^{๗๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุขเล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕.

^{๗๔} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๒๖๑/๒๒๓.

^{๗๕} ช.บ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๘๓.

นี้ เป็นของจริงแท้ ไม่แปรผัน ไม่เป็นอย่างอื่น จึงเรียกว่า อริยสัจ ดังคำที่ว่า ตสฺมา อริยานํ สจฺจา นิ ความว่า สัจจะทั้งหลายเหล่านั้นเป็นของแท้ ไม่เป็นโดยประการอื่น เพราะเหตุใด เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงเรียกว่า สัจจะของพระอริยะทั้งหลาย ก็เพราะอริยทั้งหลายย่อมไม่แทงตลอดสัจจะทั้งหลายที่แปรผันเป็นอย่างอื่น โดยความจริงของ พระอริยะ^{๒๐} ความว่า “สจฺจานํ จตุโร ปทา” ยอดแห่งสัจจะ คืออริยสัจสี่ประการ ”^{๒๑} สัจจะในพระสูตรต้นคปิฎก มีหลายนัยมีว่า “คำสัตย์และเป็น วาจาไม่ตาย รสสัจจะดีกว่ารสทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลายกล่าวผู้ตั้งอยู่ในสัจจะอันเป็นอรรถและ ธรรมว่าเป็นสัตบุรุษ และสมณพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในสัจจะ ประกาศโทษของธรรมที่ตรงกันข้ามกับ สัจจะโดยนัยมีอาทิว่า สัตว์ผู้มักกล่าวเท็จล่วงธรรมเอกเสย และว่าผู้พูดคำอันไม่เป็นจริงย่อมเข้าถึง นรก”^{๒๒} ความจริงในพระสูตรนั้น เป็นลักษณะการกล่าวความแท้ความไม่คลาดเคลื่อน ซึ่งเป็นวิ จี สัจจะ ตลอดถึงความจริงของพระอริยเจ้า คือ เป็นของจริงแท้ ไม่แปรผัน ไม่เป็นอย่างอื่น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า อริยสัจ

ค. ความหมายของสัจจะในพระอภิธรรมปิฎก คือ ในกถาวัตถุพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงแล้วว่า ธรรมใดมีปัจจัย ไม่มีปัจจัยเป็นสังขตะ เป็นอสังขตะเป็นของเที่ยง ไม่เที่ยง มี นิमित ไม่มีนิमितธรรมเหล่านั้น บัณฑิตไม่พึงถือเอาด้วยสมมติสัจจะ เพราะความที่ตนคือสภาวะแต่ ละอย่างนั้น สภาวะใดมีอยู่จริงนั้นแหละได้ชื่อว่า ปรมัตถะ เพราะความประจักษ์ชัดแก่ตนเองแก่ ตัวสภาวะ คือหมายถึง จิต เจตสิก รูป และพระนิพพาน สภาวะใดมีอรรถอันเป็นจริง และอรรถ อย่างยิ่งนั้น ชื่อว่าปรมัตถสัจจ^{๒๓} ชื่อว่า สัจจะย่อมเป็นหนึ่งเดียว พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีถ้อยคำไม่ เป็นสอง มีพระวาจาไม่เป็นโมฆะ ถ้อยคำอันไม่จริง ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระคำรัสของ พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด เป็นพระคำรัสเที่ยงแท้แน่นอน การบัญญัติธรรมที่เป็นของจริง ว่า สัจจะมี ๔ ประการ คือ ๑) ทุกขสัจจะ ๒) สมุทยสัจจะ ๓) นิโรธสัจจะ ๔) มรรคสัจจะ^{๒๔}

การบัญญัติธรรมที่เป็นของจริงว่า “สัจจะ ก็มี ๔ ตามจำนวนธรรมเหล่านี้ในกถาวัตถุ ได้อธิบายความหมายของสัจจะไว้ว่า บัณฑิตพึงทราบความนี้ว่า พุเว สจฺจานิ อุกฺขาสิ สมฺพุทฺ โทวทํ วโร สมฺมตฺติ ปรมตฺถญฺจ ตตฺถิ นฺุปลพุทฺธิ บรรดาผู้กล่าวกถาทั้งหลาย พระสัมพุทธะ ผู้ประเสริฐ ได้ตรัสบอกแล้วซึ่งสัจจะ ๒ คือ สมมติสัจจะ และปรมัตถสัจจะ ไม่ตรัสบอกสัจจะ

^{๒๐}วิ. ม. (ไทย) ๔/๓๗/๔๖.

^{๒๑}ที. ส. (ไทย) ๕/๕๘/๗๔-๗๕.

^{๒๒}ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๕๕๖/๓๔๕.

^{๒๓}อภิ.ก. (ไทย) ๔/๑/๓๐.

^{๒๔}อภิ.ส. (ไทย) ๓๔/๕๐๑/๑๘๔.

ที่ ๓ ว่าเป็นสถานะที่ยังเห็นได้^{๒๕} ดังนั้นสัจจะในความหมายของพระอภิธรรม คือสถานะที่ปรากฏ อยู่เป็นอยู่อย่างนั้น ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา หรืออำนาจของสิ่งใดเป็นการหยั่งรู้สัจธรรม เป็น สถานะธรรมที่แท้ของธรรมชาติ คือ สิ่งที่เป็นความจริงในตนเองโดยสถานะธรรมของสิ่ง นั้น ได้แก่ จิต เจตสิก รูป นิพพาน

ความหมายของสัจจะตามทัศนะของปัจเจกบุคคล หมายถึง หลักความจริงที่มนุษย์ จะต้องปฏิบัติตนต่อสิ่งต่าง ๆ ด้วยความจริงใจ อย่างตรงไปตรงมา แม้กับตนเองและบุคคล อื่น และการปฏิบัติตนให้เข้าถึงซึ่งสิ่งที่เป็นจริงนอกเหนือที่จะสัมผัสได้ แนวความคิดเรื่อง สัจจะ นอกจากจะเป็นทัศนะที่จำเป็นต่อมนุษย์แล้ว แต่เพื่อความเข้าใจที่แจ่มชัด ผู้วิจัยจึงมุ่ง กล่าวถึงความหมายของสัจจะตามทัศนะของปัจเจกบุคคลทางศาสนา ดังนี้

พระพรหมมุนี (พิมพ์ ฐมฺมธโร) ได้กล่าวถึงสัจจะในหนังสือสากลศาสนาไว้ว่า สัจจะ หมายถึง ความจริงอันเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้เป็นอมตะดังที่พูดกันเสมอว่า ความจริงเป็นสิ่งไม่ ตาย คำว่า ความจริง คือ ความดี ความแท้ สิ่งประเสริฐ หรือแท้เป็นสิ่งที่สังคมปรารถนา บุคคลที่ ดีหรือประเสริฐจะต้องทำดี มีสัจจา คือพูดอย่างไรจะต้องทำอย่างนั้น เช่นพระพุทธเจ้า พระองค์ จะทรงทำตามทีพระองค์ตรัส (ยถาที่ ตถากาโร) การพูดกับการกระทำจะต้องตรงกันเสมอ^{๒๖}

พระเมธีกิตติโยค (พิน กิตติปาโล) ได้กล่าวถึงสัจจะในวิสุทธิมรรคไว้ว่า “สัจจะ ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า อริยสัจ เพราะเป็นธรรมที่พระอริยะทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น แท่งตลอดซึ่งสัจจะเหล่านี้ เหตุนั้นสัจจะทั้งหลายนี้เรียกว่า “อริยสัจ” อีกนัยหนึ่ง เรียกว่า อริยสัจ เพราะเป็นสัจจะของพระอริยะก็ได้ ดังบาลีว่า “ตถาคคเป็นพระอริยะในโลกกับทั้ง เทวโลก ในหมู่สัตว์กับทั้งสมณะพราหมณ์ ทั้งที่เป็นเทวดาและมนุษย์ เพราะเหตุนั้นสัจจะทั้งหลาย นี้ (ของตถาคค) จึงเรียกว่า “อริยสัจ” เพราะเป็นของจริงแท้ไม่เท็จ ไม่ลวง ไม่เป็นอื่น”^{๒๗}

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงความหมายของสัจจะในหนังสือ พุทธ ธรรมไว้ว่า คำว่า สัจจะ ที่หมายถึงความจริงนั้น คือ การเข้าใจสภาพแท้จริงของมนุษย์และ ธรรมชาติที่มีอยู่ปรากฏอยู่จริง แล้วดำเนินชีวิตไปตามสภาพนั้น ความเข้าใจธรรมชาติผิดไปจาก ความจริง จะทำให้หลงคิดวัตถุสิ่งของต่างๆ ทำให้เห็นผิดเป็นถูก ทำให้เกิดความขัดแย้งกันใน

^{๒๕} อภิ.ก. (ไทย) ๔/๒๒/๓๐.

^{๒๖} พระพรหมมุนี (พิมพ์ ฐมฺมธโร), *สากลศาสนา ภาค ๑-๒*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕), หน้า ๔๕๑.

^{๒๗} พระเมธีกิตติโยค (พิน กิตติปาโล), *วิสุทธิมรรค เล่ม ๓*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ วิทยญาณ๒๕๔๑), หน้า ๕๔-๕๕.

เรื่องความคิดและนำไปสู่การวิวาทต่อสู้กัน แ่งแย้งทะเลาะวิวาทกัน ทั้งในเรื่องวัตถุนานะ เกียรติยศ ชื่อเสียง ถ้าคนเราเข้าใจในหลักความจริง หรือที่เรียกว่า สัจจะ แล้วเว้นจากตัณหา มานะ และทิฐิที่ผิดดำเนินชีวิตด้วยความรู้สึก ว่า ไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอน เว้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลง และมองเห็นทุกคนเป็นเพื่อนทุกข์ที่ต้อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งสิ้น ก็มองเห็นสัจจะความจริงที่มีอยู่ในสภาวะทั้งปวง เท่านั้นโลกก็เกิดความสุขได้^{๒๘}

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตตญาณโณ) กล่าวถึงความหมายของสัจจะในหนังสือ ธรรมปริทรรศน์ไว้ว่า “สัจจะ คือความจริงได้แก่ความจริงใจต้องการที่จะกระทำการสิ่งใดแล้ว ทำสิ่งนั้นให้จริง ๆ ไม่ทอดทิ้งหรือทอดยถา เมื่อยังไม่บรรลุปาหมายที่ตนได้กำหนดไว้ แต่การกระทำนั้นจะเป็นสัจจะบารมีได้ก็ต่อเมื่อ ความตั้งใจจริงในการกระทำความดี และละความชั่วเท่านั้น”^{๒๙}

ในพจนานุกรม หลักสัจจะ หมายถึง ความจริง หรือสิ่งที่มีอยู่จริงนั้นท่านใช้คำในภาษาอังกฤษว่า “Reality” มีความหมายอยู่ ๒ ประการคือ (๑) ความเป็นจริง หมายถึง ภาวะที่มีอยู่จริง ภาวะที่เป็นอย่างนั้นแน่แท้ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น (๒) สิ่งเป็นจริง หมายถึง สิ่งที่มีอยู่จริง เป็นอยู่จริง ซึ่งอาจรู้ได้หรือไม่ได้ทางประสาทสัมผัส^{๓๐} จะมีสิ่งอื่นรับรู้ว่ามีอยู่จริง เป็นอยู่จริงหรือไม่ก็ตาม ก็มีอยู่และเป็นอยู่โดยภาวะของสิ่งนั้นเอง สิ่งที่มีอยู่จริงบางอย่างอาจรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส บางอย่างอยู่นอกเหนือประสาทสัมผัส ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ได้ให้ความหมายของ “สัจจะ (ความจริง) ไว้ว่า ๑) สมมติสัจจะ (ความจริงโดยสมมติ) ความจริงที่ถือตามความกำหนดหมายตกลงกันไว้ของชาวโลก เช่นว่า คนสัตว์ ไต้ะ หนังสือ เป็นต้น ๒) ปรมัตถสัจจะ (ความจริงโดยปรมัตถ์) ความจริงตามความหมายขั้นสูงสุด ที่ตรงตามสภาวะและเท่าที่กล่าวถึงได้ เช่นว่า รูป นาม เวทนาจิต เจตสิก เป็นต้น ๓) ความจริง คือ จริใจ เชื่อสัตย์ได้แก่พูดจริงและทำจริง คือพูดอย่างไรทำอย่างนั้น ๔) สัจจญาณ คือ ปรัชชากำหนดรู้ความจริง ความหยั่งรู้สัจจะ คือ อริยสัจ ๔ แต่ละอย่างตามภาวะที่เป็นจริง ว่านี้ทุกข์ “ทุกข์สมุทัย” ๕) สัจธรรม คือ ธรรมที่จริงแท้ หลักสัจจะ เช่นในอริยธรรม ๔ ประการ คือ สิล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ๖) วาจาเปยะ หรือ วาจาเปยะ (ความมิว่าจาอันคู่คี่มน้ำใจ) คือ รู้จักพูด รู้จักปราศรัยไพเราะ สุภาพนุ่มนวล

^{๒๘} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม ภาค ๑ ตอนที่ ๑-๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๕๕๔.

^{๒๙} พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตตญาณโณ), ธรรมปริทรรศน์ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๓๐.

^{๓๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ – ไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรัฟ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๘๖.

ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดี และความนิยม เชื่อถือ^{๓๑}

๓.๓.๔.๑ ความสำคัญของสัจจะ

ทัศนะของพุทธศาสนามีความเชื่อว่าโลกและชีวิตเป็นสิ่งที่ตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของกฎไตรลักษณ์ คือ (๑) อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) (๒) ทุกขัง (ความเป็นทุกข์) (๓) อนัตตา (ความไม่มีตัวตน) หมายความว่าทั้งโลกและชีวิตเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการประชุมแห่งเหตุปัจจัย ถ้าเหตุปัจจัยแตกสลายไป ความดับสลายแห่งสังขารมีอยู่อย่างแน่นอน ดังนั้นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงมุ่งให้ผู้ศึกษา รู้ถึงความเป็นจริงเกี่ยวกับโลกชีวิต คือ สิ่งให้รู้ว่าโลกและชีวิตที่มีขึ้นได้ก็เพราะเหตุปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยแตกสลายหรือดับไป โลกชีวิตก็แตกสลายไปด้วยเช่นกัน เพราะทุกสิ่งเป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ความสำคัญของหลักสัจจะมี ๒ ประการ คือ (๑) ความสำคัญของสัจจะในระดับสมมติ (๒) ความสำคัญของสัจจะในระดับปรมัตถ์ ดังนี้

๑) ความสำคัญของสัจจะในระดับสมมติ มี ๓ ประการ คือ (๑) ความสำคัญต่อการพัฒนาทางสังคม คือ การมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ชุมชนสังคม และสิ่งแวดล้อมทางสังคม หลักที่จะบ่งชี้ถึงพัฒนาการทางด้านสังคมนี้ได้ มนุษย์จำเป็นต้องมีความเข้าใจในสัจจะขั้นสมมติ ก่อน เพราะการดำเนินชีวิตร่วมกันกับคนอื่นและสิ่งอื่นนั้น สัจจะขั้นสมมติหรือสมมติบัญญัติมีมาก เช่น ภาษา ตำแหน่ง และหน้าที่ เป็นต้น ซึ่งบุคคลจำเป็นต้องให้ความสำคัญ และเรียนรู้เพื่อความอยู่เป็นสุขสมบูรณ์ในปัจจุบันด้วย (๒) ความสำคัญต่อการพัฒนาทางอารมณ์ คือ เมื่อบุคคลมีความสัมพันธ์กับคนอื่นและสิ่งอื่นแล้ว การมีจิตใจที่ดีหรือมีสุขภาพจิตที่ดี เช่น มีจิตใจที่ประกอบด้วยความรัก ความมีเมตตาต่อคนอื่น เป็นต้น เป็นสัจจะขั้นสมมติ และ (๓) ความสำคัญต่อการพัฒนาทางสติปัญญา คือ การพัฒนาชีวิตจะเกิดขึ้นได้ ก็เพราะกำลังของความรู้ความสามารถ แต่ความรู้ความสามารถจะเกิดขึ้นได้ ก็เพราะกำลังของสติปัญญาในการที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ดังนั้น สัจจะขั้นสมมติ จึงเป็นความรู้ที่ทุกคนสามารถที่จะพัฒนาให้เกิดมีขึ้นในตน เพราะว่าถ้าทุกคนเข้าใจ และให้ความสำคัญแก่สัจจะขั้นสมมติ หรือความจริงขั้นบัญญัติแล้วการพัฒนาทางสังคม การพัฒนาทางอารมณ์ และการพัฒนาทางสติปัญญาก็ย่อมเกิดขึ้นได้

^{๓๑}พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๓-๘๔.

๒) ความสำคัญของสัจจะในระดับปรมาตม์ สัจจะในระดับปรมาตม์หรือความจริงที่เป็นสากลมีความสำคัญ ๗ ประการ คือ (๑) ความเข้าใจสัจจะขั้นปรมาตม์จะช่วยลดความเห็นแก่ตัว เพราะพระพุทธศาสนาเห็นว่าคนที่คนเราหลงยึดสิ่งสมมตินี้ว่า เป็นตัวเป็นตนแล้ว ก็จะมัวเมาอยู่กับอัตตานี้เรื่อยไป ความเข้าใจในสัจจะขั้นปรมาตม์จะช่วยลดทิฐิมานะลง จะทำให้คนมีจิตใจกว้างขวาง การแก้ปัญหาหรือเรื่องราวต่างๆ ก็พิจารณาด้วยปัญญาที่มีเหตุผล ไม่เอาตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นความอยาก (ตัณหา) หรือความเห็น (ทิฐิ) หรือมานะ (ความถือตัว) ไม่ยึดอัตตารูปใด แต่ยึดธรรมมาธิปไตย (๒) ความเข้าใจสัจจะขั้นปรมาตม์จะช่วยให้อิสรเสรีอย่างแท้จริง หลีกความจริงที่ว่าเพราะสรรพสิ่งไม่มีตัวตน มิใช่บุคคล มิใช่เรา มิใช่เขา ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อเนื่องกันเกิดและดับเป็นของคู่กัน เข้าใจดังนี้ ความหลุดพ้นจึงมีได้ นี่ถือว่าเป็นความสำคัญสูงสุดในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา^{๓๒} (๓) ความเข้าใจสัจจะขั้น “ปรมาตม์จะช่วยให้อารมณ์ชีวิตอยู่อย่างผู้รู้เท่าทันความจริง ไม่สิ้นหวังคราวประสบความทุกข์ ไม่หลงระเริงยามเมื่อมีความสุข (๔) ความเข้าใจสัจจะขั้นปรมาตม์จะทำให้รู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และรู้จักแก้ไขปรับปรุงตัวเอง และทุกสิ่งให้ตรงตัวเหตุปัจจัยแสวงหาความสุขอย่างมีสติสัมปชัญญะ (๕) ความเข้าใจสัจจะขั้นปรมาตม์จะทำให้มีชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติ สามารถถือเอาประโยชน์จากกฎธรรมชาติ หรือใช้กฎธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ได้ อยู่ด้วยปัญญาไม่ยึดมั่นถือมั่น (๖) ความเข้าใจสัจจะขั้นปรมาตม์จะทำให้มีจิตใจกว้างขวาง สามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับพัฒนาและจัดการกับปัญหาต่างๆ โดยไม่เอาตัวตนความอยากของตน ตลอดจนความเห็นความยึดมั่นถือมั่นของตนเข้าไปยึด และ (๗) ความเข้าใจสัจจะขั้นปรมาตม์จะทำให้รู้สิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นอย่างแท้จริง คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติถึงที่สุด ทำให้ละความยึดมั่นถือมั่นได้^{๓๓}

๓.๓.๔.๒ ประโยชน์ของหลักสัจจะ

ประโยชน์ของสัจจะมี ๒ ประการ คือ (๑) ประโยชน์ของสัจจะในระดับสมมติ และ (๒) ประโยชน์ของสัจจะในระดับปรมาตม์ เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อ ๔ ดังมีรายละเอียดดังนี้

^{๓๒}ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, พุทธปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสนา, หน้า ๑๕๕.

^{๓๓}ทองพล บุษยมาลิก, พุทธศาสนา, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๑๔), หน้า ๘๐.

๑) ประโยชน์ของสัจจะในระดับสมมติ

สัจธรรมในระดับสมมติ เป็นความเข้าใจขั้นพื้นฐานของบุคคลที่จะฝึกตนเองให้เป็นคนที่รู้ และเข้าใจโลกตามความเป็นจริง สัจธรรมมีประโยชน์ต่อบุคคล สังคม และชาติบ้านเมือง สังคมใดมีสมาชิกของสังคมที่มีใช้สัจธรรมควบคุม สังคมนั้นมีแต่ความวิวายยากแก่การพัฒนา แม้สังคมของนักธุรกิจ นักการเมือง หรือสังคมครูก็เหมือนกัน หากสังคมเหล่านี้เป็นผู้รู้สัจจะธรรมนอกจากจะทำให้ตนเอง และสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ให้เกิดความมัวหมองวุ่นวายวายไปด้วย ดังนั้นสัจธรรมจึงเป็นตัวก่อให้เกิดประโยชน์มากมาย จนสามารถกล่าวได้ว่าสัจธรรมให้สำเร็จประโยชน์แก่ตนเองและสังคม คือ (๑) ประโยชน์ด้านตัวบุคคล สัจธรรมขั้นสมมติช่วยให้บุคคลมีความสุขสมบูรณ์ในด้านโภคทรัพย์ และวัตถุสิ่งของตามที่ตนต้องการ มีเพื่อน มีมิตรสหาย เชื่อถือถ้อยคำเอาเป็นที่พึ่งได้ และทำให้มีความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต และการงานทั้งปวง และ (๒) ประโยชน์ด้านสังคมและชุมชน สัจธรรมขั้นสมมติช่วยสร้างบุคคลให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม รู้จักสิทธิและหน้าที่อย่างถูกต้อง ทำให้สังคมมีสันติสุข เพราะสมาชิกของสังคมมีคุณธรรม สังคมได้รับการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในทุกๆ ด้าน และสร้างคุณลักษณะความเป็นผู้นำของสังคมทั้งในด้านพฤติกรรม เจตคติให้สมบูรณ์และเจริญได้ ตลอดจนสร้างความสุขและสันติ ความไม่มีเวร ไม่มีภัยให้เกิดขึ้นในสังคมตลอดไป^{๓๔}

๒) ประโยชน์ของสัจจะในระดับปรมาตม์

ประโยชน์ที่มนุษย์จะได้รับหลังจากมีความเข้าใจและปฏิบัติตามแนวทางความจริงขั้นสูงสุด คือ (๑) ให้สำเร็จประโยชน์ในปัจจุบัน ผู้ที่เข้าใจและปฏิบัติตามแนวทางแห่งสัจธรรมขั้นปรมาตม์ ย่อมประสบประโยชน์ในปัจจุบัน คือ มีความสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง ฐานะทางสังคม มีความผาสุกทั้งตนเองและครอบครัว (๒) ให้สำเร็จประโยชน์ขั้นสูงสุด ผู้รู้และเข้าใจในสัจธรรมขั้นปรมาตม์อย่างถ่องแท้ ย่อมเป็นผู้มีจิตใจประกอบด้วยเมตตา คุณ กรุณาคุณ หวังให้ผู้อื่นตลอดทั้งชาวโลกได้มีความสุขโดยทั่วหน้า “มีจิตใจเป็นกุศลเป็นนิमित์ เพื่อสร้างสรรค์ หรือพัฒนามนุษย์ชาติให้มีความสุขความสบาย โดยไม่มีประมาณ หรือขอบเขตจำกัด มีจิตใจมั่นคง ศรัทธา สุจริต เพื่อบำเพ็ญผลประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างแท้จริง มีจิตใจให้ใสสะอาด ผ่องใส ไม่ขุ่นมัวสามารถแก้ไขปัญหาชีวิตของตนเองและสังคมได้ มีความรู้แจ้งในสาระแก่นสารของชีวิต เพื่อสร้างสรรค์หรือพัฒนาคุณธรรมสามารถบรรลุจุดหมายปลายทางชีวิตตามที่ตนปรารถนา และไม่มีความเห็นแก่ตัว ตลอดจนมีความสุขนิรันดร์เป็นอมตะ”

^{๓๔} สงวน สุทธิเลิศอรุณ, ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐๘.

สรุปได้ว่า สัจธรรมในระดับสมมติเป็นความรู้ที่ทุกคนสามารถจะพัฒนาให้เกิดมีขึ้นในตน เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อ ๔ เพราะว่าถ้าทุกคนเข้าใจและให้ความสำคัญแก่สัจธรรมในขั้นนี้หรือความจริงขั้นบัญญัติแล้วการพัฒนาทางสังคม การพัฒนาทางอารมณ์ และการพัฒนาทางสติปัญญาก็ย่อมเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ส่วนสัจธรรมระดับปรมาตม์เป็นความจริงที่ลึกซึ้ง เป็นความจริงที่แฝงอยู่กับความจริงโดยสมมติและเป็นความจริงแท้สูงสุดที่ทุกคนควรทำให้ชัดแจ้งพิจารณาและเรียนรู้เพื่อให้เข้าถึงความหลุดพ้นซึ่งเป็นสถานะสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท คำว่า “สัจจะบารมี” ก็คือการรวมเอาคำว่า “สัจจะ” กับคำว่า “บารมี” มารวมกันนั่นเอง คำว่าสัจจะมีความหมายถึง ความจริงหรือสภาพที่เป็นจริง ส่วนคำว่าบารมีนั้น หมายถึงความเป็นเลิศ ความเต็ม ความเป็นยิ่ง หรือคุณธรรมหลายอย่างที่พระโพธิสัตว์ถึงบำเพ็ญ เพื่อนำไปสู่การบรรลุพระโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นหนทางไปสู่ผลสุดท้าย คือพระโพธิญาณ ดังนั้น คำว่า “สัจจะบารมี” จึงหมายถึง ความจริงที่เป็นเลิศ ความจริงที่เต็มเปี่ยม ความจริงที่นำไปสู่การตรัสรู้จากการศึกษาสัจจะบารมี ผู้วิจัยพบว่า สิ่งที่มีอยู่จริงตามทัศนะของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนั้นมีอยู่ ๒ ประการ คือ

(๑) **ความจริงในระดับสมมติสัจ** ได้แก่ ความจริงที่ปรากฏชัดในภายนอก มีสภาพที่ปรากฏเป็นความจริงเพียงชั่วคราวคราวตามที่อยู่อยู่ในโลกร่วมกันสมมติและบัญญัติขึ้นมา มีการยอมรับเป็นที่เข้าใจร่วมกัน เป็นความจริงขั้นที่สามารถรับรู้ด้วยสมมติศัพท์บัญญัติที่ทุกคนเข้าใจร่วมกัน เช่น บ้าน, รถยนต์, เงินทอง, มนุษย์, สูง, ต่ำ, ดำ, ขาว, ลุง, ป้า, น้ำ, อา, เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นความจริงเท่าที่ประสาทสัมผัสสามารถรับรู้ได้ และเป็นสิ่งสามารถเปลี่ยนแปลงรูปแบบต่าง ๆ ได้ตามกาลเวลา และสิ่งแวดล้อมไม่จีรังยั่งยืนย่อมสลายไปตามกาลเวลา และเป็นความจริงที่แฝงไว้ด้วยความจริงแท้ที่ยิ่งกว่าสมมติสัจจะนี้ เป็นความจริงที่คนยึดถือกันอยู่ตามปกติ และใช้เป็นที่ยอมรับต่อกันมาการหมายรู้นี้เรียกว่า “บัญญัติ” ความจริงแบบบัญญัติคือสิ่งที่กล่าวถึงกัน และกัน และนำมาคิดกันอย่างนั้นๆ เช่น เมื่อเห็นแมวตัวหนึ่งก็หมายกันว่าอย่างนั้นเป็นแมว รู้กัน ใช้กัน แต่เมื่อว่าโดยปรมาตม์สัจจะแล้ว แมวเป็นเพียงรูปกับนาม แต่เราก็ก่กล่าวถึงมันว่าเป็นแมว ลักษณะที่หมายรู้กันเช่นนี้เรียกว่า “อรรถบัญญัติ” และโดยการออกเสียงแทนการหมายรู้นี้ว่าแมว เรียกว่า “ศัพท์บัญญัติ” สิ่งที่มีมนุษย์สมมติขึ้นบัญญัติขึ้น ครั้งแรกก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อเข้าใจความหมายของสิ่งต่างๆ ตามภาษาที่สมมติขึ้น แต่พอนานเข้ามนุษย์ก็หลงยึดติดในสิ่งสมมติ ฟังพอใจในสิ่งสมมติเหล่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่จีรังยั่งยืนหาสาระแก่นสารไม่ได้ ฉะนั้นสัจจะในขั้นสมมตินี้จึงเป็นความจริงที่ตกอยู่ภายใต้ไตรลักษณ์ (ลักษณะ ๓ อย่าง) คือ อนิจจัง (ความไม่เที่ยง), ทุกขตา (ความเป็นทุกข์), และอนัตตา (ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน), หรือมีความเกิดขึ้น (อุปาทะ) เป็นเบื้องต้น มีการตั้งอยู่ (ฐิติ) เป็นท่ามกลาง และมีความดับสลายไป เป็นที่สุด

(๒) ความจริงในระดับปรมาตมัจจุ ได้แก่ ความจริงแท้สูงสุด เป็นความจริงที่มีสถานะธรรมรองรับ เป็นความจริงที่เป็นไปตามสภาวะของมันเอง เป็นความจริงแท้ที่แฝงอยู่กับความจริงขั้นสมมติ เป็นความจริงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่ขึ้นอยู่กับความเชื่อของมนุษย์ ไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลสถานที่และกาลเวลา อยู่นอกเหนือประสาทสัมผัส ไม่ตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยหลักการคิดหรือเครื่องมือใด ๆ ทั้งสิ้น การจะรับรู้ความเป็นปรมาตมัจจุนี้ ก็ด้วยวิธีทำความเข้าใจ และปฏิบัติเท่านั้นปรมาตมัจจุจะเป็นความจริงของสากล คือ ไม่ว่ามนุษย์จะรับรู้หรือไม่รับรู้ชอบหรือไม่ชอบ ต้องการหรือไม่ต้องการปรมาตมัจจุนี้ก็จะคงเป็นไปอยู่อย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลงคงมีอยู่ตลอดกาล สัจจะขั้นปรมาตมัจจุทั้ง ๔ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ในพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นสถานะธรรมที่มีความเป็นจริงมากที่สุด เป็นความจริงที่อยู่เบื้องหลังสิ่งที่เป็นสัจจะขั้นสมมติ ดังนั้น สัจจะในขั้นปรมาตมัจจุนี้ จึงเป็นความจริงที่มีอยู่บนพื้นฐานแห่งการรู้และเข้าใจในสมมติสัจจะ และหลังจากที่เข้าใจและรู้เท่าทันสมมติสัจจะแล้ว การพิจารณาเห็นความจริงก็จะเป็นหลักบ่งชี้ถึงการเข้าถึงความเป็นจริงแท้สูงสุด ที่อยู่เบื้องหลังแห่งสมมติสัจจะแน่นอนความจริงแท้สูงสุดตามหลักมรรคสัจจะเส้นทางที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ เป็นทางแห่งการหลุดพ้นจากสภาวะทุกข์ทั้งปวงได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคที่พระองค์ทรงตรัสไว้ให้ถูกต้อง โดยรู้ลักษณะอาการของสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเราควรจัดไว้ในมรรคองค์ใดองค์หนึ่ง และจะละสิ่งเหล่านั้นได้อย่างไร เช่น อะไรที่เป็นความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ทั้งหมดจับเข้าหลักที่ ๑ คือทุกข์, อะไรที่เป็นความไม่ดีทั้งหมด จับเข้าหลักที่ ๒ คือสมุทัย, อะไรที่เป็นความสุขสงบเย็นทั้งหมด จับเข้าหลักที่ ๓ คือนิโรธ, อะไรที่เป็นความดีทั้งหมด จับเข้าหลักที่ ๔ คือ มรรค, เมื่อคิดตั้งหลักใหญ่ไว้ดังนี้ จะทำอะไรก็คิดตรวจดูให้ได้ว่า นี่เป็นสมุทัยก่อนทุกข์ หรือเป็นมรรคทางสงบสุข คิดหาเหตุผลดังนี้อยู่เสมอ จะทำให้เกิดสัมมาทิฐิความเห็นชอบ เมื่อเห็นชอบก็ชื่อว่าพบทางที่ถูก และเมื่อปฏิบัติถูกต้องตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ ผลคือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

๓.๓.๕ หลักธรรมมีอุปการะมาก ๒

หลักธรรมข้อนี้เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการเกื้อหนุนในด้านของการรู้สีกตัว และความรู้ตัวในการปฏิบัติขณะที่มีรักษาอุโบสถศีล เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อ ๕ เพื่อไม่ให้หลงเพลินไปทำผิดในอริยาบถอันจะถูกกิเลสครอบงำได้ และหากสามารถนำเอาหลักธรรมมีอุปการะมากมาใช้ในขณะรักษาศีลก็จะทำให้การปฏิบัติธรรมดีขึ้น ดังต่อไปนี้

ธรรมมีอุปการะมาก ๒ อย่าง ความหมายชื่อว่า ธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นคุณธรรมที่เสริมสร้างทางดำเนินชีวิตให้ก้าวหน้าและสูงส่ง ถือว่าเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติงานให้สำเร็จเรียบร้อยรอบคอบ มี ๒ ประเภท คือ ๑). สติ แปลว่า ความ

ระลึกได้ ความนึกขึ้นได้ ความไม่เผลอ ถูกคิดขึ้นได้ การคุมจิตไว้ในกิจ หมายถึง อาการที่จิตนึกถึงสิ่งที่จะทำอะไรได้ นึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดไว้แล้วได้ เป็นอาการที่จิตไม่หลงลืม ระวังยับยั้งใจได้ ไม่ให้เลินเล่อพลั้งเผลอป้องกันความเสียหายเบื้องต้นยับยั้งชั่งใจ ไม่นุ่มนวล เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความไม่ประมาท ๒). สัมปชัญญะ ความรู้ตัว คือ ควบคุมกระแสจิตให้จดจ่อปรากฏปกติและสม่ำเสมอ ด้วยความระมัดระวังและมีความมั่นคง โดยแนวปฏิบัติจิตสำนึกเหล่านี้สามารถกลายเป็นชุมพล และทรงอิทธิพลเหนือสภาพแวดล้อม โดยผ่านการนึกและอบรมอันถูกต้องตามระบบ ๕ ขั้นตอน คือ (๑) ก่อนจะทำ จะพูด จะคิด จะไตร่ตรองเหตุผลอย่างรอบคอบและชอบธรรมทุกครั้ง (๒) ขณะทำ ขณะพูด ขณะคิด ใจมุ่งจดจ่อต่อสิ่งนั้นโดยสม่ำเสมอและมั่นคง (๓) ฝึกฝืนสนใจตรงจิตที่กำลังดำเนินอยู่ ตรวจสอบและปรับปรุงเพื่อเหมาะสมยิ่งขึ้น (๔) งดเว้นจากการดื่มของมึนเมา และยาเสพติดให้โทษโดยเด็ดขาด (๕) ปลูกนิสัยใจคอให้เยือกเย็น สงบไม่ฟุ้งซ่าน เมื่อสามารถกระทำได้ตามที่กล่าวแล้วข้างต้นก็จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติเอง คือ (๑) งานที่ทำ คำที่พูด เรื่องที่ไม่ผิดพลาดบกพร่องได้ผลสมบูรณ์และปลอดภัย พันภัยทั้งปวง (๒) ป้องกันมิให้จิตฟุ้งซ่านฟุ้งเพี้ยน แต่จะสุขุมเยือกเย็น (๓) สุขภาพร่างกายแข็งแรง จิตผ่องใสเยือกเย็นมีความคิดเฉียบแหลม และมีปัญญาเฉลียวฉลาด (๔) เกื้อหนุนให้เกิดความสำเร็จในการประพฤติปฏิบัติธรรมการรักษาศีล ๖ ดังพุทธภาษิตที่ว่า สติ สพุพุดต ปตฺติยา ในการทำงานทุกอย่างจะต้องมีสติรอบคอบ สติมโต สุเว เสโย^{๓๕} ผู้มีสติย่อมเจริญยิ่งขึ้นทุกวัน

สรุปได้ว่าธรรมมีอุปการะมาก ๒ อย่างคือ (๑) สติ ความระลึกได้และ (๒) สัมปชัญญะความรู้ตัว เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อ ๕ อธิบายว่า สติ ความนึกได้ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด นึกได้ก่อนแล้วจึงทำ จึงพูด จึงคิด อันนี้เป็นลักษณะของสติ สติเป็นเครื่องกำจัดธรรม คือ ความประมาท ความเลินเล่อ เป็นกิจบุคคลที่ทำพลาด พูดพลาด คิดพลาด อันนี้เป็นโทษของการขาดสติ สติ มี ๒ ขั้น คือ (๑) ขั้นต่ำเป็นไปในกิริยาที่พูด ที่คิด เป็นต้น เรียกว่าสามัญสติ (๒) สติขั้นสูงเป็นไปในสติปัญญา ๔ คือ ความระลึกในกาย ในเวทนา ในจิต ในธรรม เป็นต้น สัมปชัญญะ เป็นไปในกิจอันเดียวกันกับสติ แต่โดยอาการต่างกัน ความรู้ตัวในเวลากำลังทำ กำลังพูด กำลังคิด นี่เป็นลักษณะของสัมปชัญญะ กำจัดธรรมเป็นข้าศึกคือ อญานะ ความเขลา ในเวลาทำกิจการทุกชนิดเป็นกิจ พูดอะไร คิดอะไร ยับยั้งไม่อยู่มักผิดพลาด เป็นเพราะขาดสัมปชัญญะ สติสัมปชัญญะ นี้ เป็นประโยชน์แก่ชนโดยทั่วไปทุกจำพวก ทั้งทางคฤหัสถ์ คฤหัสถ์

^{๓๕} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๖๑/๖๕.

เพราะเหตุนี้พระสารีบุตรเถระเจ้า จึงกล่าวถึงสติสัมปชัญญะว่า เป็นพหุประการธรรม คือ ธรรมมีอุปการะมาก ถ้าขาดธรรมทั้งสองนี้ ธรรมอื่นๆ ก็เกิดขึ้นไม่ได้ จึงเรียกว่าธรรมมีอุปการะมาก

๓.๓.๖ อปัณณกปฏิบัติ การปฏิบัติไม่ผิด ๓

การศึกษาอปัณณกปฏิบัติ การปฏิบัติไม่ผิด ๓ เพื่อให้เข้าใจหลักการปฏิบัติต่อการรักษาอุโบสถศีล ไม่ให้ล่วงละเมิดต่อสิกขาบท และนำเอาหลักธรรมนี้มาเป็นข้อปฏิบัติให้ดำเนินชีวิต อปัณณกปฏิบัติเป็นหลักธรรมช่วยเหลือหนุนเสริมข้อ ๖ จึงจะทำให้การปฏิบัติเป็นไปด้วยความสงบ เรียบร้อย ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

อปัณณกปฏิบัติ ๓ (ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด, ปฏิบัติที่เป็นส่วนแก่นสาระเนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยพ้นจากทุกข์อย่างแน่นอน) คือ (๑) อินทริยสังวร (การสำรวมอินทริย์ ทั้ง ๖ คือสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ประสาทของความยินดียินร้าย อันจะเป็นเหตุก่อให้เกิดราคะ โลภะ โทสะ และโมหะได้) (๒) โกชนะ มัตตัญญตา (ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือรู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา และ (๓) ซาครยานุโยค (การหมั่นประกอบความเพียร ไม่เห็นแก่อนานมากนัก คือ ขยันหมั่นเพียรตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้นิรวรณ ๕ ครอบงำได้ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป^{๓๖})

ตามความหมายในพจนานุกรม (มค. อปณณก = ไม่ผิด + ปฏิบัติ = ความประพฤติ) คือ “อปณณกปฏิบัติ” ความว่า พระอริยบุคคลเป็นผู้ปฏิบัติที่ไม่ผิดพลาด คือ การดำรงตนอยู่ในธรรม รู้จักสำรวมฝึกตนอยู่ในความพอดี เพื่อป้องกันความทุกข์เดือดร้อนที่จะตามมาในภายหลัง ผู้วิจัยได้ค้นคว้าขยายความเพิ่มเติม อปัณณกปฏิบัติ ๓ ประการดังนี้

(๑) อินทริยสังวร (การสำรวมอินทริย์ ทั้ง ๖ คือสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ประสาทของความยินดียินร้าย อันจะเป็นเหตุก่อให้เกิดราคะ โลภะ โทสะ และโมหะได้) ดังพุทธคำรัสตริสแก่หมู่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ก็อาสวะเหล่าไหน ที่จะพึงละได้เพราะการสังวร ? ภิกษุทั้งหลาย คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณา โดยเขยคายแล้วเป็นผู้สำรวมแล้ว ด้วยความสำรวมในจักขุนทริย์อยู่. ภิกษุทั้งหลาย “ก็อาสวะและความเร่าร้อนอัน กระทำ ความคับแค้นเหล่าใด พึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมจักขุนทริย์” “อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทำความคับแค้น เหล่านั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้สำรวมจัก ขุนทริย์”

^{๓๖} อ.จ. ด.ก. (ไทย) ๒๐/๔๕๕/๑๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย ก้อาสวะเหล่าไหน ที่จะพึงละได้เพราะ การสังวร ? ภิกษุทั้งหลาย คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณา โดยแยกคายแล้วเป็นผู้สำรวมแล้ว ด้วยความสำรวมในโส ดินทรีย์อยู่ ภิกษุทั้งหลาย “ก้อาสวะและความเร่าร้อนอัน กระทบความคับแค้นเหล่าใด พึง เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมโส ดินทรีย์” “อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทบความคับแค้น เหล่านั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้สำรวมโส ดินทรีย์”

ภิกษุทั้งหลาย ก้อาสวะเหล่าไหน ที่จะพึงละได้เพราะ การสังวร ? ภิกษุทั้งหลาย คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณา โดยแยกคายแล้วเป็นผู้สำรวมแล้ว ด้วยความสำรวมในฆา นินทรีย์อยู่ ภิกษุทั้งหลาย “ก้อาสวะและความเร่าร้อนอัน กระทบความคับแค้นเหล่าใด พึง เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมฆา นินทรีย์” “อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทบความคับแค้น เหล่านั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้สำรวมฆา นินทรีย์”

ภิกษุทั้งหลาย ก้อาสวะเหล่าไหน ที่จะพึงละได้เพราะ การสังวร ? ภิกษุทั้งหลาย คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณา โดยแยกคายแล้วเป็นผู้สำรวมแล้ว ด้วยความสำรวมใน ชิวหินทรีย์อยู่ ภิกษุทั้งหลาย “ก้อาสวะและความเร่าร้อนอัน กระทบความคับแค้นเหล่าใด พึง เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมชิว หินทรีย์” “อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทบความคับแค้น เหล่านั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้สำรวมชิว หินทรีย์”

ภิกษุทั้งหลาย ก้อาสวะเหล่าไหน ที่จะพึงละได้เพราะ การสังวร ? ภิกษุทั้งหลาย คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณา โดยแยกคายแล้วเป็นผู้สำรวมแล้ว ด้วยความสำรวมใน กายินทรีย์อยู่ ภิกษุทั้งหลาย “ก้อาสวะและความเร่าร้อนอัน กระทบความคับแค้นเหล่าใด พึง เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมกายินทรีย์” “อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทบความคับแค้น เหล่านั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้สำรวมกายินทรีย์”

ภิกษุทั้งหลาย ก้อาสวะเหล่าไหน ที่จะพึงละได้เพราะ การสังวร ? ภิกษุทั้งหลาย คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณา โดยแยกคายแล้วเป็นผู้สำรวมแล้ว ด้วยความสำรวมในม นินทรีย์อยู่ ภิกษุทั้งหลาย “ก้อาสวะและความเร่าร้อนอัน กระทบความคับแค้นเหล่าใด พึง เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่สำรวมม นินทรีย์” “อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทบความคับแค้น เหล่านั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้สำรวมม นินทรีย์”

(๒) โภชน มัตตัญญูตา (ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือรู้จักพิจารณา รับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา คั่งพทุธ คารัสดรตส์แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมเป็นส่วนสุครอบ คือ โภชนมัตตัญญูตาเป็นไหน ? ภิกษุในธรรม วินัยนี้ พิจารณาโดยอุบายอันแยกคายแล้ว ฉันทอาหาร ไม่ฉันทเพื่อเล่น ไม่ฉันทเพื่อมัวเมา ไม่ฉันทเพื่อ ประดับ ไม่ฉันทเพื่อตกแต่ง ฉันทเพื่อความตั้งอยู่แห่งกายนี้ เพื่อจะให้กายนี้เป็นไป เพื่อเว้นความ

ลำบากแห่งกายนี้ เพื่ออนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์ ด้วยมนสิการว่า เราจะบำบัดเวทนาเก่า จักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น และความดำเนินของเรา ความที่เราไม่มีโทษ ความอยู่สบายของเราจักมี ดังนี้ อย่างเดียวเท่านั้น พิจารณาอาหารเปรียบด้วยน้ำมันสำหรับหยอดเพลากวียน ผ้าสำหรับปิดแผล และเนื่อบุตร (ของคนที่เดินทางกันดาร) ชื่อว่าประพฤติในธรรมเป็นส่วนสุครอบ คือ โภชนมัตตัญญตา ย่อมไม่ทำลายโภชนมัตตัญญตา อันเป็นเขตแดนในภายใน นี่ชื่อว่า ธรรมเป็นส่วนสุครอบ คือ โภชนมัตตัญญตา. ดังนี้

(๓) ชาคริยานุโยค (การหมั่นประกอบความเพียร ไม่เห็นแก่เหนื่อยมากนัก คือ ขยันหมั่นเพียรตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้นิรวรณ ๕ ครอบงำได้ ดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เป็นผู้หมั่นประกอบความ ผู้ไม่เห็นแก่เหนื่อยมากนัก บทว่า “ชาคริยานุโยคมนุยุตโต” ความว่า ภิกษุย่อมชวนชวายประกอบความเพียรเป็นผู้ตื่นอยู่เสมอ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอกุศลธรรมทั้งหลาย ที่เป็นเหตุขัดขวางความเจริญด้วยการเดินจงกรม ด้วยการนั่งสมาธิ ตลอดวัน ตลอดปฐมยามแห่งราตรี นอนดุจราชสีห์โดยข้างเบื้องขวา ซ่อนเท้าเหยียดเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำอุภูฐานสัญญาไว้ในใจว่าจะลุกขึ้นตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรี ลุกขึ้นชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอกุศลธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุขัดขวางความเจริญ ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เนื่อง ๆ ชื่อว่าผู้ประกอบความเพียรด้วยหลักธรรมข้อที่ ๓) ชาคริยานุโยค (การหมั่นประกอบความเพียร ไม่เห็นแก่เหนื่อยมากนัก คือ ขยันหมั่นเพียรตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้นิรวรณ ๕ ครอบงำได้)

สรุปได้ว่า อปัณณกปฏิปทา ๑ (ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด, ปฏิปทาที่เป็นส่วนแก่นสาระเนื้อแท้) ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัย พ้นจากทุกข้ออย่างแน่นอน เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อ ๖ อปัณณกปฏิปทา ๑ ข้อนี้ ผู้วิจยคิดว่าเป็นหลักธรรมสำคัญมากในการรักษาอุโบสถศีลข้อที่ ๖ คือ วิกาลโภชนา เวรมณีสิกขาปท สมาทียามิ. ความหมายคือ เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลตั้งแต่เที่ยงจนถึงอรุณวันใหม่ อปัณณกปฏิปทาข้อที่ ๒ คือ โภชนมัตตัญญตา (ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือ รู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนานมัวเมา นอกจากนี้ ข้อ ๑ และข้อ ๓ คือ (๑) อินทริยสังวร (การสำรวมอินทริย์ คือระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง ๖ และ (๓) ชาคริยานุโยค (การหมั่นประกอบความเพียร ไม่เห็นแก่เหนื่อย คือ ขยันหมั่นเพียรตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้นิรวรณ ๕ ครอบงำได้ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป เป็นหลักธรรมที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยเสริมเราในการรักษาศีลข้อที่ ๖ ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

๓.๓.๓ หลักธรรมอันทำให้งาม ๒

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักธรรมอันทำให้งาม คือ หลักขันติ-โสรัจจะ เป็นธรรมที่ทำให้เกิดความผ่องใส เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนต่อศีลข้อ ๗ ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายของคำว่า ขันติ “คือความอดทน” หมายถึง ความอดทนอดกลั้น เมื่อใจถูกกระทบด้วยอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่แสดงอาการวิตกทุกข์ร้อนหรือโมโหฉุนเฉียว ไม่มีการกระทำหรือคำพูดโต้ตอบ เรื่องที่ต้องใช้ความอดทนมี ๔ ชนิด คือ

(๑) อดทนต่อความลำบากตรากตรำ ไม่แสดงอาการย่อท้อ สิ้นหวัง ต่ออุปสรรคของชีวิต

(๒) อดทนต่อทุกขเวทนา ไม่แสดงอาการทรมนทรมายจนเกินควร เมื่อมีอาการเจ็บป่วย

(๓) อดทนต่อความเจ็บใจ ไม่แสดงอาการโกรธ หรือไม่พอใจ เมื่อถูกคนอื่นทำหรือพูดกระทบแค้น

(๔) อดทนต่ออำนาจกิเลส ไม่แสดงอาการอยากมีอยากได้จนออกหน้า แม้ได้มาก็ไม่ยินดีจนเกินเหตุ พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการอดทนต่อความเจ็บใจว่าเป็นยอดแห่งธรรมทั้งปวง^{๓๖}

โสรัจจะ หมายถึง ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ความไม่ล่วงละเมิดทางวาจา ความไม่ล่วงทั้งทางกายและทางวาจา หรือความสำรวมในศีลทั้งหมด^{๓๗} โสรัจจะนั้นสามารถแปลตามศัพท์ได้ว่า ความเข้มแข็งแจ่มใส^{๓๘} ดังนั้นหลักธรรมข้อนี้ส่งเสริมให้ผู้รักษาศูโอบสถศีลได้ใช้ความอดทน อดกลั้น ต่อกิเลส ตัณหา และอื่นๆ เพื่อให้สามารถปฏิบัติธรรมได้ดี และที่สำคัญในส่วนหลักธรรมโสรัจจะก็ทำให้เกิดความสำรวมกาย วาจา และใจ มีความระมัดระวังในการรักษาศูโอบสถศีลมากขึ้น ดังมีผู้กล่าวถึงหลักธรรมอันทำให้งาม ดังต่อไปนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) หรือท่านพุทธทาสได้อธิบายเรื่องขันติ คือ ความอดทน หรืออดกลั้นต่อความจำเป็นสำหรับชีวิต ๔ อย่าง คือ^{๓๙} ๑) อดกลั้นต่อความ

^{๓๖} อภ.สจ. (ไทย) ๓๔/๑๓๔๘/๓๓๗.

^{๓๗} อภ.สจ. (ไทย) ๓๔/๑๓๔๘/๓๓๗.

^{๓๘} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). ทศบารมีทศพิชราชธรรม, (วัดบวรนิเวศวิหารขอพระราชทานถวายเฉลิมพระเกียรติในมหาอุคตมมงคลวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช, ๒๕๓๑), หน้า ๑๖๕.

^{๓๙} พุทธทาส ภิกขุ, อริยศีลธรรม (ชุดธรรมโมษณ์), (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๐), หน้า ๓๘๑.

เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ความร้อน ความหนาว เป็นต้น ๒) อุดหนุนต่อความเจ็บไข้ได้ป่วยและความทุกข์ทรมาน ๓) อุดหนุนต่อการอยู่ร่วมกัน เพราะผู้ยังมีกิเลสย่อมล่วงเกินผู้อื่นด้วยการด่า บ้าง หรือคูหมีนคูแคลนบ้างก็เป็นเรื่องที่ต้องอุดหนุน ๔) อุดหนุนอย่างสูง คือ อุดหนุนต่อการบีบคั้นแห่งกิเลสของตน ทุกคนมีกิเลส เป็นพลังผลักดันคอยชักใยอยู่เบื้องหลังให้ต้องทำตาม นับตั้งแต่อยากสูบบุหรี่ อยากไปคูหนึ่ง เป็นต้น

นอกจากนี้ท่านพุทธทาสได้สรุปว่า ชั้นติมี ๓ ระดับ คือ^{๔๑} ๑) ชั้นติระดับต่ำสุด คือ กระบวนการอุดหนุนต่อความบีบคั้นทางธรรมชาติ เช่น ความร้อน หนาว เป็นต้น ๒) ชั้นติระดับกลาง คือ ความอุดหนุนต่อการสปรมะมาท ๓) ชั้นติระดับสูงสุด คือ กระบวนการรอกคอยอุดหนุนต่อการบีบคั้นของกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะ

อีกนัยหนึ่ง กล่าวโดยลักษณะการสร้างนิสัย และผลที่ได้รับก็คือ มีลักษณะเป็น ๒ ประการ คือ (๑) ชั้นติ ความอุดหนุนต่อความทุกข์ยากลำบากตรากตรำ ในการปฏิบัติธรรม ซึ่งอุดหนุนต่อกิเลสตัณหา อุดหนุนต่อภัยธรรมชาติ คือ ความหนาว ร้อน และสัตว์เบียดเบียน ออกกลืนต่อคำกล่าวล่วงเกิน อดใจต่อสิ่งชั่ววน (อริวาสชั้นติ) คือ ยอดของชั้นติ (๒) โสรัจจะ ความสงบเสงี่ยม น้ำใจองอาจ สุทัย ไม่วู่วาม คมสติให้มีอารมณ์คงที่ ไม่หวั่นไหวเพราะรักและไม่หวั่นเพราะชัง น้ำใจหนักแน่นมั่นคง ไม่สะทกสะท้าน สำหรับการสร้างนิสัยที่ดีงาม คือ เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ก็จะได้รับผลสนองทันตา คือ ๑) ทำให้สุขภาพกายและใจสมบูรณ์ แข็งแรงขึ้นเบิกบาน มีเสน่ห์ ภิริยามารยาทงาม มีความสง่าผ่าเผย อายุยืน ๒) อุปนิสัยดีงาม จิตใจสูงส่ง มีความเชื่อมั่นในตัวเอง เป็นที่น่าเคารพยำเกรง และเป็นที่รักใคร่ของคนทั้งหลาย ๓) เป็นแบบอย่างที่ดีของลูกหลาน แบบอย่างที่ดีต่อบุคคลต่างๆ และเป็นการช่วยพัฒนาสังคมให้มีความสุขสามัคคี เกื้อกูล และช่วยเหลือกันมากกว่าความแก่งแย่งชิงดีกัน ดังนั้น ชั้นติ-โสรัจจะ ยังทำให้เกิดความเจริญในอีกหลายแง่มุม เช่น ในการปฏิบัติธรรม ชั้นติช่วยเกื้อหนุนการปฏิบัติวิปัสสนาจนบรรลุมรรคผล ในด้านโลกียะทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ความเจริญในหน้าที่การงาน สร้างสรรค์ระบบครอบครัว และกระบวนการทางสังคมให้เกิดความสงบสุขร่มเย็น^{๔๒}

^{๔๑}พุทธทาส ภิกขุ, นวากุสธร์ เล่ม ๑ (ชุดธรรมโฆษณ์), (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๐), หน้า ๓๘๑.

^{๔๒}พระมหาขันทอง วิชาเดช, การศึกษาเรื่องชั้นติในพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๖.

สรุปได้ว่า ชันติ-โสรัจจะ เป็นธรรมสองข้อที่ไปด้วยกันเมื่อแปลจะได้ความหมาย ธรรมอันทำให้งาม คนงาม ต้องงามดังนี้ (๑) มีจิตใจเข้มแข็งน่ายกย่อง (๒) มีวาจาไม่ก้าวร้าว ไม่หยาบคาย (๓) มีการกระทำที่อยู่ในกรอบที่เหมาะสม. คนจะงามตามที่พระธรรมโกศาจารย์ อธิบายคือ (๑) ขยันขันแข็ง กล้า ขอมตายถ้าถูกรัศมี (๒) สุภาพ อ่อนโยน เชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่ (๓) กตัญญู รับผิดชอบต่อชีวิตแม้อุปสรรค ศัตรู (๔) ศีล มีสัจย์ เปิดเผย บริสุทธิ์ใจ (๕) ประหยัด สันโดษ รู้จักทำสิ่งร้ายให้กลายเป็นดี (๖) มีเมตตา กรุณา มีน้ำใจ ไม่มีเขาไม่มีเรา (๗) อดกลั่น อดทน ด้วยใจแจ่มใส คอยได้รอได้ (๘) เป็นฝ่ายยอมได้ให้อภัยได้ เพื่อให้อะไรๆ มัน ลงกันได้ (๙) ไม่ตามใจกิเลส แต่เลือกข้างอุกกรรม (๑) เป็นแบบฉบับในเรื่อง กิน อยู่ หลับ นอน เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นของชาวพุทธเอง

ชันติ-โสรัจจะ นับว่าเป็นหลักธรรมสำคัญที่ใช้เกื้อหนุนในศีลข้อที่ ๗ และสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของทุกคน ความอดทนและความสงบเสถียรภาพ หากมีประจำอยู่ในจิตของผู้ใด ผู้นั้นก็จะมีความสุข มีจิตใจที่เป็นสุขหนักแน่น เป็นที่นิยมยกย่องของบุคคลทั่วไป เพราะธรรมะนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่มีความงดงามทั้งกาย วาจา และใจ จะประกอบกิจการงานใดๆ ย่อมประสบความสำเร็จตามใจที่มุ่งหวังได้ สามารถที่จะเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยใจที่มั่นคง ซึ่งควรริบสร้างให้มีในตนสำหรับผู้รักาศิลด้วยแล้วยังต้องมีไว้ในใจอยู่ตลอดเวลา เพื่อความสุข และการปฏิบัติธรรมที่สูงขึ้นไป

๓.๓.๘ หลักธรรมเป็นโลกบาล ๒

การศึกษา “ธรรมโลกบาล” หลักธรรมข้อนี้ก็เพื่อต้องการให้ผู้ปฏิบัติเกิดความเกรงกลัวในการทำบาป ละอายต่อการทำความชั่วทั้งหลาย เป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อ ๘ ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่เกื้อหนุนศีลข้อ ๘ ให้ศีลข้อ ๘ สมบูรณ์ไม่ขาด ไม่ทลุ ไม่ต่างพลอย เพราะอาศัย หิริโอตตปละ กระตุ้นเตือนสติไม่ให้เผลอกระทำความผิดได้ ดังมีผู้กล่าวถึงหลักธรรมข้อนี้ ดังนี้

หิริ เปรียบเหมือนหญิงสาวผู้มีสกุล ที่ขะแยงรังเกียจต่อบาปกรรม ด้วยอำนาจความเคารพตน และอาศัย เหตุภายใน เป็นสมภูฐานได้แก่เหตุภายใน ๘ ประการ คือ (๑) “กุลละ” ละอายต่อบาปโดยคำนึงถึงตระกูลของตน (๒) “วยะ” ละอายต่อบาปโดยคำนึงถึงวัยของตน (๓) “พาหุสัจจะ” ละอายต่อบาปโดยคำนึงถึงการศึกษาของตน (๔) “ชาติมหัคคตะ” ละอายต่อบาปโดยคำนึงถึงชาติภูมิอันประเสริฐของตน (๕) “สัตถุมหัคคตะ” ละอายต่อบาปโดยคำนึงถึงพระศาสนา, บิดา, มารดา, ครูอาจารย์ (๖) “ทายัชชมหัคคตะ” ละอายต่อบาปโดยคำนึงถึงทายาทที่เป็นใหญ่ (๗) “สหพรหมจารีมหัคคตะ” ละอายต่อบาปโดยคำนึงถึงเพื่อน

สหพรหมจารีที่เป็นใหญ่ (๘) “สุรภาวะ” ละอายต่อบาปโดยคำนึงถึงความกลัวกลัว เชื้อแข็งของตน

โอดตปปะ แปลว่า ความเกรงกลัว หมายถึง ความสะดุ้งกลัวต่อผลของความชั่ว ต่อผลของความทุจริตที่ทำไว้ “โอดตปปะ” เป็นอาการของจิตที่หวั่นไหว เมื่อจะทำความชั่ว เพราะกลัวความผิด ที่จะตามให้ผลในภายหลัง เกิดขึ้นได้เพราะคิดถึงโทษหรือความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นจากการทำชั่ว จากการประพฤติทุจริตของตน เช่น ตัวเองต้องเดือดร้อน เกิดความเสียหาย เสียทรัพย์สินเงินทอง เสียอสิริภาพ หรือ ถูกคนอื่นตำหนิติเตียน ถูกสังคมรังเกียจ เป็นต้น “โอดตปปะ” เป็นธรรมค้ำครองโลกคู่กับhiri เพราะคนที่มีโอดตปปะย่อมกลัวที่จำทำ ความผิด ทำให้งดเว้นจากการประพฤติดังต่าง ๆ ได้ อันเป็นเหตุให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข เกิดสันติภาพขึ้น พุทธดำรัสตรัสไว้ว่า “โอดตปปะ” จะเกิดได้ต้องอาศัย เหตุภายนอก ๔ เหตุภายใน ๘ อย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุภายนอก ๔ ได้แก่ (๑) “อตุตทานุวาทกั” กลัวต่อการถูกติเตียนตนด้วยตนเอง (๒) “ปรวาทานุกั” กลัวต่อการถูกติเตียนตนจากผู้อื่น (๓) “ทณฺทกั” กลัวต่อราชทัณฑ์ คือกฎหมายบ้านเมือง (๔) “ทุคฺคติกั” กลัวต่อภัยในอบายภูมิ เหตุภายใน ๘ ได้แก่ (๑) “กุละ” ละอายบาป กลัวบาปโดยคำนึงถึงตระกูลของตน (๒) “วยะ” ละอายบาปกลัวบาปโดยคำนึงถึงวัยของตน (๓) “พาหุสัจจะ” ละอายบาปกลัวบาป โดยคำนึงถึงการศึกษาของตน (๔) “ชาติมหัตตะ” ละอายบาปกลัวบาป โดยคำนึงถึงชาติอันประเสริฐของตน (๕) “สัตฺถมฺหัตตะ” ละอายบาปกลัวบาป โดยคำนึงถึงพระพุทธเจ้า บิดา มารดา ครู อาจารย์ (๖) “ทายัชชมหัตตะ” ละอายบาปกลัวบาป โดยคำนึงถึง มรดกของพระพุทธเจ้า ของบิดา มารดา ซึ่งตนเองจะต้องรับมรดกนั้น (๗) “สพฺรหมจาริมหัตตะ” ละอายบาปกลัวบาป โดยคำนึงถึง เพื่อนที่ดีที่เคยคบมา (๘) “สุรภาวะ” ละอายบาปกลัวบาป โดยคำนึงถึง ความกล้าหาญ และความสงบเสงี่ยมเจียมตัวของตน

ธรรมะเป็นเครื่องค้ำครองโลก คือ หิริโอดตปปะ หิริ ความละอายใส่ใจในการทำบาป โอดตปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อผลแห่งบาป ธรรมทั้งสองประการนี้ ทรงแสดงว่า เป็น “ธรรมโลกบาล” คือธรรมที่รักษาค้ำครองโลก กล่าวคือ หมู่สัตว์ทั้งปวงให้อยู่ร่วมกันโดยธรรมอย่างปกติสุขตามสมควร ธรรมทั้งสองนี้ยังเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็น “เทวธรรม” ธรรมของเทวดา กล่าวคือ ธรรมที่จะสร้างคนให้เป็นเทวดาด้วยร่างกายที่เป็นมนุษย์นี้ หากเราสังเกตให้ดีจะพบว่า หิริโอดตปปะ เป็นธรรมที่เกิดขึ้นภายในใจของคนทุกคน ในลักษณะที่ค่อยเกิดขึ้นมาตามลำดับ ท่านจึงเรียกธรรมสองประการนี้ว่า “มโนธรรม” คือธรรมที่เกิดมีอยู่ภายในจิต หิริ โอดตปปะ เป็นมโนธรรมนี้เองที่แยกมนุษย์ ให้แตกต่างจากสัตว์ ในด้านพฤติกรรมที่ปรากฏออกมาด้าน ภาย วาจา ใจ ประกอบด้วยความสำนึกอันมี “หิริโอดตปปะ” เป็นหลักยึดเหนี่ยวพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคล

ในสังคม จะยึดหลักการไม่เบียดเบียนตนเอง คนอื่นให้เดือดร้อน เพราะพฤติกรรมต่างๆ จะอยู่ภายใต้การควบคุมของหิริโอตตปปะ

ข้อสังเกตว่า “หิริโอตตปปะ” เป็นความสำนึก ที่เกิดขึ้นจากการยอมรับ ความสำคัญ ของตนเอง สังคม เงื่อนไขทางสังคม และศาสนาเป็นต้น เช่น “การพิจารณาถึงชาติตระกูล อายุ จิตใจ ที่เข้มแข็ง การศึกษา เสี่ยงครหาจากคนอื่น ความรู้สึกตำหนิตนเอง โทษทางบ้านเมือง การตกนรก หลังจากตาย เป็นต้น” ความรู้สึกสำนึกเหล่านี้จะค่อยๆ เกิดขึ้น เมื่อคนสำนึกเห็นถึงคุณค่า ความงดงาม อันเกิดขึ้นจากการมีความละเอียดใส่ใจ และความสะดุ้งกลัวต่อบาป และผลบาปฝ่ายกฎหมายนั้น บัญญัติขึ้นเพื่อควบคุมความประพฤติผิด ทางกาย กับวาจาเท่านั้น หาได้ไปควบคุมถึงใจ ซึ่งเป็นตัวควบคุมกายกับวาจาไม่ อีกประการหนึ่งความผิดทางกฎหมายจะเกิดขึ้นตามเงื่อนไขของกฎหมายได้ ก็ต่อเมื่อการกระทำผิด เช่นนั้นปรากฏหลักฐานพยาน ถ้าพูดทางภาษากฎหมายถือว่าเป็นความผิด มีประจักษ์พยานหลักฐาน มากพอที่จะถือว่าเป็นความผิดได้ จึงตัดสินได้ว่าเป็นความผิดหากว่าความสำนึกผิดว่าอะไรผิดอะไรถูก เกิดจากหิริโอตตปปะแล้ว ไม่จำเป็นจะต้องมีคนเห็นหรือไม่เห็น ใครจะโทษทัณฑ์หรือไม่ก็ตาม คนที่มีหิริโอตตปปะ จะสำนึกได้ด้วยตัวเองว่า อะไรควรเว้น อะไรควรกระทำ และไม่ควรกระทำ ในการสร้างความคิดก็เช่นกัน คนที่มีหิริโอตตปปะพร้อมที่จะทำความดี โดยไม่จำเป็นว่าใครจะเห็นหรือไม่ก็ตาม เมื่อเป็นความดี ก็พร้อมที่จะกระทำ อย่างที่กล่าวกันว่า “ปิดทองหลังองค์พระปฐม” ความป็นปวนสับสนในปัจจุบัน จนส่วนใหญ่ถึงสังคมโลก จะพบว่า การกระทำในลักษณะที่ขาดความรับผิดชอบ ต่อตนเอง และสังคมได้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก จนสร้างความหวาดกลัวแก่ประคมโลกได้เกิดขึ้นแก่คนทั่วไป

สถานการณ์ของสังคม ประเทศ และโลกโลกปาลธรรม ทั้งสองประการยังมีความจำเป็นมากขึ้น ที่คนจะต้องสร้างให้บังเกิดขึ้นในจิตใจโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับอำนาจ เงิน สังคม ราชการ ยิ่งขาดหิริโอตตปปะไม่ได้ทีเดียว หากต้องการความเจริญในชีวิต ที่มีความเจริญทางด้านวัตถุ และจิตใจสัมพันธ์กันข้อที่อ้างว่า “เพราะทุกประเทศมีกฎหมายคุ้มครองแล้ว หากจะพูดกันในการทำงานนั้น ทำไมไม่พูดในลักษณะตรงกันข้ามว่าหากคนในสังคมมีหิริโอตตปปะเป็นหลักใจแล้ว กฎหมายต่างๆ ไม่มีความหมายอะไรเลย” เพราะการละเมิดสิ่งที่กฎหมายกำหนดว่า ผิดกฎหมายจะไม่เกิดขึ้น โดยเขาไม่จำเป็นที่จะต้องรู้ว่ากฎหมายห้ามไว้อย่างไรหรือไม่ก็ตาม อย่าลืมว่า ความจริงที่ปรากฏในสังคมนั้นมีคนรู้กฎหมายไม่กี่คนหรอก แต่ที่เขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่กระทำผิดกฎหมายนั้น ไซ้ของอิทธิพลของมโนธรรม ภายในใจของคนในสังคมหรือ? แต่เพราะมาตรฐานทางมโนธรรมของคนไม่เสมอกัน โลกจึงจำเป็นต้องมี

กฎหมาย และหิริโอตตปปะ ควบคู่กันไป เพื่อได้สนับสนุนกันหากขาดทั้งสองอย่าง หรือขาดหิริโอตตปปะแล้ว อย่าหวังว่าจะอยู่กันด้วยความสุขได้เลย^{๔๓}

ดังนั้น คำว่า โลกบาลธรรม คือ ปกครองควบคุมใจมนุษย์ไว้ให้อยู่ในความดี มิให้ละเมิดศีลธรรม และให้อยู่กันด้วยความเรียบร้อยสงบสุข ไม่เดือดร้อนสับสนวุ่นวาย มี ๒ คือ (๑) หิริ คือ ความละอายบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว (๒) โอตตปปะ ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว และผลของกรรมชั่ว^{๔๔} สัจจุมิ ลออ กล่าวว่า โลกบาลธรรม แปลว่า ธรรมคุ้มครองโลก ได้แก่ หิริ (ความละอายแก่ใจ) กับโอตตปปะ (ความกลัวบาป) แปลได้ง่ายๆ ว่า ละอายชั่วกลัวบาป สองข้อนี้ที่คุ้มครองโลก เพราะฉะนั้นสัญญาสันติภาพทั้งหลายที่เขียนกันมา เช่นกันไม่รู้ก็ประเทศมันคุ้มครองโลกไม่ได้ ดังพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายถ้าจะคุ้มครองโลกให้มีธรรมสองข้อนี้ ซึ่งในความจริงแล้วก็ต้องเริ่มจากพื้นฐานจิตใจของคนทุกคน ถ้าเราไม่ละอายชั่วกลัวบาป เราไปทำอะไรที่ไม่ถูกไม่ชอบมีคนทักท้วงเราก็ไม่เชื่อ อย่างเช่นนักการเมืองบางคนทำผิดประพฤติดิหมิ่นชอนต่อหน้าที่ ประชาชนประท้วงขับไล่บีบให้ลาออกยังไม่ลาออก นั่นคือ ไม่มีหิริความละอายกับใจ คนเช่นนี้ถือว่าไม่เกรงกลัวต่อบาป และกฎหมายเลย จะเห็นได้ว่าธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งสองข้อนี้เองที่จะคุ้มครองโลกทั้งใบ ถ้าทุกวันนี้มนุษย์ยังรักษา และปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้อยู่ความวุ่นวายก็ไม่เกิดขึ้น การทุจริตคอร์รัปชันและสงครามก็จะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน^{๔๕}

สรุปได้ว่า หิริโอตตปปะเป็นหลักธรรมช่วยเกื้อหนุนศีลข้อ ๘ หิริ คือ ความละอายใจต่อทุจริต มีลักษณะเป็นความละอายที่จะเกิดขึ้นในใจ เป็นความละอายเกลียดชังต่อบาปทุจริต เปรียบดังคนหนุ่มสาวรักความสวยงาม รังเกียจความสกปรกโสโครกฉะนั้น ส่วนโอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวภายในใจต่อความทุจริต เมื่อมีความสะดุ้งกลัวต่อบาปทุจริต และผลก็จะไม่กล้าทำผิด ด้วยกาย วาจา และใจ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทั้งนี้จะต้องมีความรู้เรื่องกรรม และผลของกรรม รู้ว่าทำกรรมดีได้รับผลดี ทำกรรมชั่วได้รับผลชั่ว แล้วเกิดความหวาดหวั่น ครั้นคร้ามขยาดกลัวต่อผลของกรรมชั่ว จนไม่กล้าที่จะข้องเกี่ยวกับกรรมทุจริตเหมือนคนที่รักตัวกลัวอสรพิษฉะนั้น

^{๔๓} พระโสภณคณาภรณ์, วัดบวรนิเวศวิหาร ราชวรวิหาร, **ตอบปัญหาทางพระพุทธศาสนา ๒** โดย พิมพ์เผยแพร่เพื่อเป็นพุทธศาสนนุชา และธรรมบรรณาการ, (๒๕๒๒), หน้า ๑๖๖-๑๗๑.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๓.

^{๔๕} สัจจุมิ ลออ, **ธรรมะพอเพียง**, (กรุงเทพมหานคร : เนชั่นมัลติมีเดีย กรุ๊ปจำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘), หน้า ๑๕๔.

๓.๔ สรุป

สรุปได้ว่าธรรมที่อุบาสก-อุบาสิกา ที่ดีพึงรักษาให้มั่น เรียกว่า อุบาสกธรรม มี ๕ ประการ คือ ๑) เป็นผู้มืศรัทธา มีความเชื่อตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา มีความเชื่อและยึดมั่น ในพระรัตนตรัย ไม่หวั่นไหว ถือธรรมเป็นใหญ่และสูงสุด ๒) เป็นผู้มืศีล ตามหลักพระพุทธศาสนา เช่นการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ศีล ๘ และอุโบสถศีลเป็นต้น ๓) ไม่ถือมงคลตื่น ข้าว เชื่อในผลของกรรม มุ่งหวังผลจากการกระทำด้วยเรี่ยวแรง ความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ตื่นข้าวเล่าลือโศคลางเรื่องขลัง ไม่หวังผลจากการขออำนาจคลบันดาล ๔) ไม่แสวงหา ภายนอก หลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาของขลัง ผู้วิเศษศักดิ์สิทธิ์ นอกหลักพระพุทธศาสนาและ ๕) ขวนขวายในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาใใใจริเริ่ม และสนับสนุนกิจกรรมการกุศล ตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นอกจากนี้อุบาสกอุบาสิกา ยังมีหน้าที่เป็นหูเป็นตาคอย สอดส่องดูแลความประพฤติของพระสงฆ์ เพื่อเป็นการค้ำจุนพระศาสนาให้ดำรงคงอยู่และ เจริญก้าวหน้าต่อไป ดังที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนั้น การนำเอาหลักธรรมใดไปเกื้อหนุนใน หลักการปฏิบัติในขั้นตอนต่างๆ มีความสำคัญมากทีเดียว มิใช่เป็นเพียงแต่ปฏิบัติไปตาม กฎระเบียบ พิธีกรรมการรักษาอุโบสถศีลเท่านั้นหาเพียงพอไม่ ดังนั้นจึงต้องนำเอาหลักธรรมต่างๆ ที่กล่าวไว้ดีแล้วมาใช้ในการรักษาอุโบสถศีลด้วย จึงจะทำให้การรักษาอุโบสถศีลสำเร็จตามความ มุ่งหมายและบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งใจมารักษาศีลได้เป็นอย่างดีที่สุด